3,50
90/2

Helmonds Heem

HEEMKUNDEKRING
HELMOND
PEELLAND

Helmonds Heem is een uitgave van de Heemkundekring Helmond-Peelland. Het blad verschijnt viermaal per jaar.

Uitgave van dit tijdschrift is slechts een van de activiteiten van Heemkundekring Helmond-Peelland. Andere activiteiten zijn onder andere toponymie, genealogie en archeologie.

De Heemkundekring hoopt door middel van haar activiteiten het Helmondse Heem te beschermen.

Belangstellenden zijn in onze vereniging natuurlijk van harte welkom.

ISSN 0166 - 3585

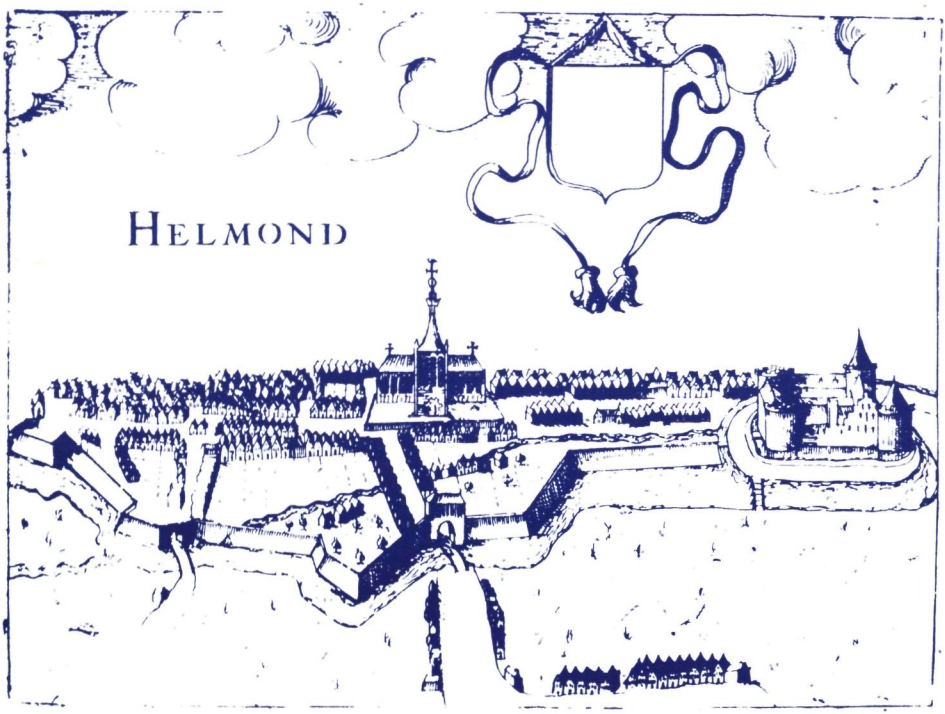

Uitgave van Heemkundekring
HELMOND
Peelland
Opgericht 24 mei 1948

3-Maandelijks Tijdschrift

****

Secretariaat en
abonnementen:
J. Vogels,
Nemerlaerhof 76,
Helmond.
Tel. 04920-10348

Redactie:
Sanne Vonk
Jan Zeeuwen
Wim Eijs

Redactieadres:
Joh. Bosboomstr.13
5702 VL Helmond.
Tel. 04920-51847

Typewerk:
Sanne Vonk

Kringlidmaatschap
incl. abonnement:
f. 27,50 per jaar.

Abonnement zonder
lidmaatschap:
f 20.-- per jaar.

Penningmeester:
T. Korporaal
Past. vd Venstr 17
Helmond.
AMRO Helmond
rek. 48.80.23.300.

EIGENDOM
HEEMKUNDEKRING
HELMOND-PEELLAND

HELMONDS HEEM

1990 nummer 2.

****

Themanummer kasteel Croy.

INHOUD:

Voorwoord .....

Broeder Piet van de Ven tachtig jaar .....

De heerlijkheid Stiphout, het huis Croy
en de familie Van der Brugghen
Lia van Zalinge-Spooren
m.m.v. Gabriël van Neerven. .....

Wesselman, Van den Elsen en het archief
Van der Brugghen
Lia van Zalinge-Spooren .....

Eerste hulp aan drenkelingen
T.L. Korporaal .....

Een ontginningspoging in de 19e eeuw:
George van der Brugghen en de Binderse akkers
Lia van Zalinge-Spooren .....

Grasduinen in het archief van kasteel Croy
J.M. van Kessel .....

De Vlasbloem X .....

Reacties en aanvullingen .....

****

De redactie is niet aansprakelijk voor de inhoud van geplaatste artikelen. Het redactie-adres staat daarom open voor alle reacties. Ook kopij is daar van harte welkom. De redactie behoudt zich wel het recht voor stukken in te korten of aan te passen. Kopij bij voorkeur tijpen of aanleveren op 5 inch floppydisk in WP-, FW- of Asci-formaat.

VOORWOORD

Met de inventarisatie van het archief Van der Brugghen, zoals het inmiddels officieel genoemd wordt, is weer een belangrijke bron van (boven)regionale geschiedschrijving toegankelijk gemaakt voor geïnteresseerden. Anderhalf jaar heeft het geduurd om de vier-en-een-halve meter archief te beschrijven, ordenen en ontsluiten. Mevrouw Lia van Zalinge-Spooren van het gemeentearchief heeft dit karwei geklaard.
Reden voor de redactie om in dit speciale Croy-nummer twee bijdragen van haar hand op te nemen. Als eerste een algemene inleiding over kasteel Croy en haar bewoners. Dit deel steunt voor een groot deel op haar eigen inleiding op de inventarisatie. Verderop in dit nummer treft u een tweede bijdrage van haar hand aan, over de ontginning van gronden nabij Binderen. Ook dit soort wellicht verrassende onderwerpen, zijn te vinden in het archief Van der Brugghen, dat links en rechts in de pers al enige aandacht gekregen heeft.
Daarnaast in dit nummer aandacht voor broeder Piet van de Ven, sinds jaar en dag een van de steunpilaren van onze vereniging. Dit ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag op 26 mei j.l.

Wij wensen de lezers veel plezier toe. Plezier dat u wellicht met anderen kunt delen, door vrienden en bekenden te vragen lid/abonnee te worden van ons blad en onze vereniging.

De redactie

BROEDER PIET VAN DE VEN TACHTIG JAAR.

Ons erelid broeder Piet van de Ven, alias Barontius, zoals zijn officiële kloosternaam luidt, is 26 mei j.l. tachtig jaar geworden. Het bestuur van onze vereniging heeft hem bij die gelegenheid uiteraard van harte gefeliciteerd.

Broeder Piet heeft zich zeer actief ingezet voor onze heemkundekring. Zo werden de voorlopers van het Helmonds Heem, het "Mededelingenblad Hkk Peelland" en "Helmond's Heemkroniek" jarenlang vrijwel geheel door hem alleen verzorgd en was hij secretaris van de Kring (tot 1978). Altijd was hij enthousiast bij het organiseren van tentoonstellingen, heemschouwen en andere activiteiten, die door de Kring werden ondernomen.

De afgelopen jaren is broeder Piet het noodgedwongen wat kalmer aan gaan doen, al is zijn betrokkenheid bij het wel en wee van onze vereniging niets verminderd. Ook blijft de geschiedenis van Helmond hem voortdurend bezighouden. Nog dagelijks is hij te vinden bij de gemeentelijke archiefdienst, waar hij zich met de door hem opgezette bidprentjes-collectie bezighoudt of met het indiceren van archiefstukken.

Wij wensen broeder Piet nog vele jaren genot met de Helmondse geschiedenis, de bidprentjes en ... de Heemkundekring. JvdH.

DE HEERLIJKHEID STIPHOUT,

HET HUIS CROY EN DE FAMILIE VAN DER BRUGGHEN

Lia van Zalinge-Spooren
m.m.v. Gabriël van Neerven

Aan het begin van de vijftiende eeuw vinden we in de heerlijkheid Aarle (-Beek) een groot aantal goederen waar mensen met namen als Rover, Vladeracken en Luwe wonen. De traceerbare geschiedenis van het kasteel Croy begint in 1472. Ridder Rutgher Willem van Erp bezit dan op Strijp een slotje met hoeve, groot ongeveer 20 bunder. Het is voor zover bekend de eerste maal dat Croy, zij het onder een andere naam, in de archieven vermeld wordt. Hoe het slot(je) er toen uitzag is onbekend. De kelders met tongewelf en de ronde toren met een door natuursteen omlijst schietgat, suggereren dat ridder Rutgher woonde in wat nu de westvleugel is (de "achterkant", of vanaf de ingang rechts) met de ronde toren op de noordhoek. Wanneer we de gefortuneerde Rutgher van Erp als bouwheer aannemen, kan als stichtingsjaar 1468 worden aangenomen.[1]

Een andere lezing wil dat het kasteel dertig jaar eerder gesticht werd door Jan van Ryxtel, zoon van ridder Dirck de Roover. Als bron wordt daarbij genoemd een schepenacte uit 1440 waaruit blijkt dat genoemde Jan het vruchtgebruik van "dat Hoge huys" bij de Eenselaar overdraagt aan Zeger, zoon van Claes van Goederheil. Daar pleit echter tegen dat de naam "Strijp" dan zeker genoemd zou zijn in de acte. Bovendien valt het gebouw bouwkundig niet vóór 1440 te dateren.

Zeker is dat Croy op 21 juni 1477 door Rutgher van Erp voor 814 rijnsguldens werd verkocht aan Jacob van Croy, proost van Maaseik en kanunnik te Luik. Hij koopt een stenen gebouw, omgraven door grachten in een moerassig gebied op Strijp.

Jacob van Croy was een telg van het Picardische geslacht Croy, behorende tot de Bourgondische hofadel. Hij was protonotarius van de paus en werd in 1477 benoemd tot domheer van Keulen.

Jacob zelf zal niet op het onaanzienlijke kasteel gewoond hebben. Croy werd bewoond door zijn kastelein, Alard van Croy. Op 5 april 1494 verkocht Jacob van Croy het kasteel aan Cornelis I van Bergen, eveneens een zeer bemiddeld man. Hij zal het geweest zijn, die haaks op de bestaande vleugel een nieuwe vluegel liet optrekken met de bekende achtkantige toren op de zuid-oosthoek. Evenens rond het einde van de vijftiende eeuw werd aan de westzijde van het kasteel een poortgebouw met torentje opgetrokken.

Via zijn dochter kwam Croy in het bezit van de familie Dobbelsteen, die in 1571 een kapel laat inwijden. De ommuurde binnenplaats achter de oostelijke torens zal in de zeventiende eeuw overkapt en bij de

woonvertrekken getrokken zijn. Rond 1790 werd de ingang gewijzigd. Korte tijd later werd de westelijke (centrale) toren naast de ingang verhoogd en met de bekende ui bekroond.
Al met al kent Croy een ingewikkelde bouwgeschiedenis, waarover het laatste woord nog niet gesproken is. De bekende kastelendeskundige Renaud schrijft o.a. :"Uit allerlei aanwijzingen moeten we wel aannemen dat de bouwgeschiedenis van Croy een ingewikkelde is".[2] Renaud wijst op strooppartijen en de branden van 1512 (Geldersen), 1587 (Staatsen) en het beleg van Helmond een jaar later. Ofschoon geen enkele archiefbron dat bevestigd, neemt Renaud aan dat ook kasteel Croy in vlammen op ging. De muurankers op zolder van 1599 markeren dan de wederopbouw.
Vast staan in ieder geval dat Croy aan het begin van de zeventiende eeuw de huidige vorm grotendeels bereikt heeft. Voor een zo volledig mogelijke lijst van eigenaren, zie bijlage 1.
De onderhoudstoestand van het kasteel liet ook in het verleden weleens te wensen over. In 1740 verzoekt Melchior Joost, baron van Someren van Vrijenens de schepemen van Stiphout het kasteel te inspecteren. Melchior Joost had het kasteel gehuurd en wilde het lopen van de toenmalige eigenaar, Willem Dekker. De schepenen constateerde dat de daken van kasteel zowel als torens bouwvallig waren en vervangen dienden te worden. De zolders waren door lekkages verrot en zelfs het betreden van de bovenkamers was niet zonder gevaar. Dit zal zeker van invloed zijn geweest op de prijs die Melchior Joost betaalde toen hij op 18 juli 1740 toch het kasteel kocht.
In 1778 werd Joan Carel Gideon van der Brugghen eigenaar van Croy. Onder zijn bewind werd het kasteel verder verfraaid. Hij was het die de ingangspartij wijzigde, de spits van de zuid-oostelijke toren afhaalde en de houten brug liet vervangen door een stenen. En daarmee zijn we aangeland bij de onlangs gereedgekomen inventarisatie van het Archief Van der Brugghen.

Stiphout en Croy

Voor de geschiedenis van Stiphout en het huis Croy vormen de laatste jaren van de Tachtigjarige Oorlog een belangrijke fase. Tot het jaar 1642 is Stiphout een van de dorpen die deel uitmaken van de heerlijkheid Aarle-Beek. Het kasteel Croy ligt tot dan toe in het dorp Aarle. In dat jaar besluit Philips IV van Spanje de verpandingen die rusten op een aantal heerlijkheden in de Meierij van 's-Hertogenbosch af te lossen en ze daarop opnieuw in leen uit te geven[3]. Dit heeft gevolgen voor de heerlijkheid Aarle-Beek. Aarle gaat samen met Rixtel een dorp vormen, Beek wordt met Donk samen een heerlijkheid en het huis Croy met directe omgeving wordt van het dorp Aarle afgescheiden en gaat samen met het dorp Stiphout een heerlijkheid vormen.

Jan Baptist van Elen is met een bedrag van 1300 ponden voor de verpanding en 600 ponden als koopsom de hoogste bieder voor de heerlijkheid. De Staten Generaal der Verenigde Nederlanden achten zich na de overgave van 's-Hertogenbosch in 1629 ook heer van de Meierij. Hierdoor komt Jan Baptist van Elen met deze koop in aanvaring met de Republiek. In 1646 wordt de zaak geregeld. Voor een zelfde bedrag als hij aan Spanje heeft betaald, 600 ponden, mag hij leenverhef doen voor de Raad en Leenhof van Brabant.

Volgens de uitgifteakte van 1642 krijgt Jan Baptist Elen de hoge, lage en middelbare jurisdictie van Stiphout en dezelfde jurisdictie over het huis Croy, dat exempt (gescheiden) is gemaakt van de jurisdictie van Aarle. Deze formulering is van belang voor de verklaring van het vreemde feit dat Jan Baptist twee dagen nadat hij voor de Raad van State leenverhef heeft gedaan, de heerlijkheid over doet aan Everaert van Boshuijsen. In de literatuur die tot nog toe over de heerlijkheid Stiphout en het huis Croy is verschenen, wordt het voorgesteld alsof Jan Baptist van Elen de heerlijkheid slechts gekocht heeft om er beter van te worden. Dit kan best zo zijn, hij neemt ook de heerlijkheid Beek en Donk in pand en doet die over aan Philips baron van Leefdael.
Opvallend is evenwel dat het kasteel Croy al voor 1642 reeds in handen was van Everaert van Boshuijsen. Daar komt nog bij dat in de latere akten van leenverhef en de vergunningen tot vervreemding van de leengoederen steeds wordt gesproken van de hoge, lage en middelbare jurisdictie over de heerlijkheid Stiphout en dezelfde jurisdictie over het huis en kasteel Croy. Het woord "kasteel" is pas vanaf 1646 in de omschrijving van de heerlijkheid opgenomen.
Ik meen dan ook te mogen aannemen dat het kasteel Croy in 1642 in handen blijft van Everaert van Boshuijsen en dat Jan Baptist van Elen alleen de jurisdictie erover krijgt. Dat het huis Croy apart opgenomen is in de verpandingsakte van de heerlijkheid is te verklaren door de ligging van het huis buiten het dorp Stiphout.

Stiphout en Croy vormen één heerlijkheid. Het huis Croy wordt in de akten van leenverhef nooit aangemerkt als een aparte heerlijkheid. In de akten van transport van de heerlijkheid wordt wel gewag gemaakt van de term "de heerlijkheden Stiphout en Croy". Deze laatste benaming is niet juist en zijn waarschijnlijk ingegeven door commerciële gedachten: twee heerlijkheden kunnen meer opleveren dan een.

Het bestuur van de heerlijkheid

De heerlijke rechten, verbonden aan de heerlijkheid Stiphout en het huis Croy zijn niet erg groot. Naast het jacht- en visrecht bezit de heer het recht om de drossaard, schepenen, borgemeesters en vorsters aan te stellen. Niet

de secretaris, omdat in Peelland een erfsecretarie bestaat. De enige ontvangsten van de heer uit de heerlijkheid zijn, voorzover ik heb kunnen ontdekken, een jaarlijks recognitiegeld van f 40 en, voor het afhoren van de rekening, een auditiegeld van negen gulden.
Eigenaren van de heerlijkheid Croy krijgen bij het bestuur van de heerlijkheid te maken met diverse grensconflicten. De vaagheid van de grenzen tussen de gemene gronden van de diverse dorpen blijft problemen opleveren.
Aan één conflict ligt de wijze van uitgifte van de Peel ten grondslag[4]. In 1325 worden de gemene gronden bij Bakel uitgegeven aan Bakel én Aarle. De formulering van de uitgiftebrief is zodanig dat ook nog andere plaatsen hun aandeel in de gronden kunnen krijgen. Dit gebeurt drie maanden later als Bakel en Aarle een akkoord sluiten met Helmond, dat medegerechtigd wordt in de gemene gronden van Bakel tegen betaling van een deel van de kosten. Deze gemene gronden worden aan meerdere plaatsen tegelijk uitgegeven omdat inwoners uit die plaatsen reeds lang turf staken in de Bakelse Peel. Bij uitgifte van die Peel aan alleen Bakel zouden de andere plaatsen verstoken blijven van turf. Het moge duidelijk zijn dat zo'n gezamenlijk bezit aanleiding blijft geven tot conflicten, waarbij iedere partij denkt dat zij benadeeld wordt bij de exploitatie. Na de splitsing van de heerlijkheid Aarle-Beek zijn er bovendien meer partijen die belang hebben in de Bakelse Peel.

De jurisdictie over de Eenselaar blijft ook problemen opleveren. Dit gebied, gelegen onder Helmond, wordt door Jan Berlaer, heer van Helmond verkocht aan de inwoners van Stiphout. De jurisdictie blijft echter aan Helmond. Doordat Stiphout het beheer erover heeft, roept deze jurisdictie steeds weer problemen op. Het wordt vooral moeilijk als de eigenaar van de heerlijkheid Stiphout ook de Eenselaar in bezit heeft. Voor het gevoel gaan het heerlijk bezit, waarvan de jurisdictie onderdeel uitmaakt, en het buiten de heerlijkheid gelegen bezit, gemakkelijk samenvallen.

Bedrijfsactiviteiten van Van der Brugghen

Joan C.G. van der Brugghen heeft een paar zakelijke rechten gekocht. Er kan daarbij dan ook geen sprake zijn van heerlijke rechten. Het eerste daarvan is de grote tiend te Stiphout. Deze is tevoren in handen van leden van de familie Schenaerts, erfsecretarissen in Peelland. Eenvierde deel blijft na verkoop aan Joan C.G. van der Brugghen in handen van de familie Ribbius, de erfsecretarissen van onder andere Stiphout[5].
Een tweede zakelijk recht dat Joan C.G. van der Brugghen koopt is het collatierecht op het Onze Lieve Vrouwenaltaar te Lierop.

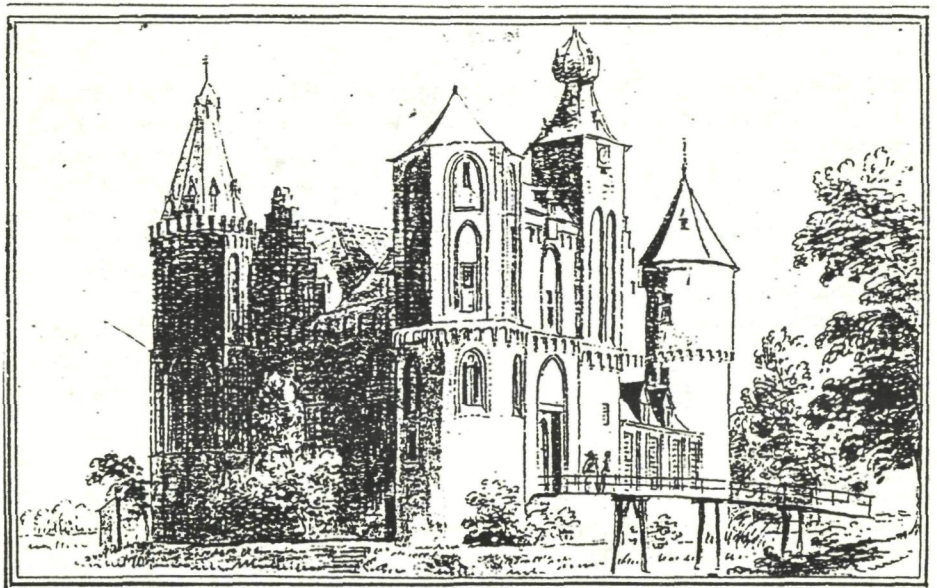

Croÿ; bÿ Helmond.

De bedrijfsmatige activiteiten behelzen een schapenfokkerij, een brouwerij en de boerderijen, die de familie Van der Brugghen zelf exploiteert. Daarnaast heeft de familie een aantal boerderijen verpacht. Voor al deze activiteiten geldt dat de uitgaven centraal worden verricht op het kasteel. Daarom bevat het archief geen aparte bescheiden van bijvoorbeeld betalingen aan arbeiders, de inkoop van gerst, of de aankoop van zaden. De boekhoudkundige stukken van de Brouwerij beperken zich tot manualen en journalen over de leveranties van bier.

DE FAMILIE VAN DER BRUGGHEN

De familie Van der Brugghen komt oorspronkelijk uit het hertogdom Kleef. De stamvader is Thomas die ± 1520 woont op het goed Hasenacker te Labbeck[6]. De Nederlandse tak van deze familie stamt af van Dietrich Wilhelm die in Nederlandse krijgsdienst treedt[7]. Zijn nazaten vormen een aparte tak. Deze is in 1980 ingelijfd in de Nederlandse adel. Alle eerdere pogingen om inlijving te verkrijgen, op grond van verwantschap met de Duitse adellijke takken, mislukten. Wel is Joan C.G.[8] in 1815 verheven in de Nederlandse adel.[1]
Het kasteel wordt in 1774 aangekocht door Jan A. van der Brugghen, die het in 1778 aan zijn halfbroer Joan C.G. verkoopt. Van hen volgt nu een korte levensbeschrijving.

Joan Carel Gideon

Joan C.G. begint zijn carrière als kadet. Daarna maakt hij een rondreis door Europa, waarbij hij Duitsland bezoekt om nasporingen te doen naar zijn Duitse voorouders. Ook zijn zoon J. Gideon W.C. zal later zoeken naar die voorouders. Joan C.G. van der Brugghen ontmoet tijdens zijn verblijf in Duitsland Johan Heinrich Schmeinks, die hem verder vergezelt en zijn hele leven als een soort rentmeester en knecht op kasteel Croy blijft wonen.

Nadat Joan C.G. de heerlijkheid en het kasteel gekocht heeft woont hij daar zelf niet. Ook na zijn huwelijk in 1782 lijkt het erop alsof Croy niet zijn permanente woonplaats is. Al zijn kinderen zijn geboren in Utrecht, hoewel dit ook te maken kan hebben met de betere medische voorzieningen in Utrecht dan in Stiphout.

---

[1] Voor een beter overzicht van de familie Van der Brugghen is aan het eind van dit artikel een genealogie opgenomen als bijlage 1, met speciale aandacht voor de tak die op het kasteel Croy is gaan wonen.

Hij begint onroerend goed op te kopen in de omgeving van het kasteel, waaronder het goed Binderen in 1792[9] en het Strijps Heike in 1779.

Na het verlies van de heerlijkheid door de wetgeving in 1798 legt hij zich intensief toe op de landbouw. Hij wordt zelfs vermaard met zijn schapenteelt, waarbij hij via kruising van Nederlandse ooien met Spaanse rammen tracht te komen tot een verbetering van de Nederlandse wol[10]. Om zijn schapen te laten weiden koopt hij grote stukken van de Stiphoutse gemene gronden op.

Hiervoor moet hij veel schulden maken. Hij leent geld met als onderpand zijn rechten in de nalatenschap van zijn grootvader Johan G. Loten. Veel van dit geld zit in de "Amphioensociëteit" in Nederlands Oost-Indië. Door de Napoleontische oorlogen en de bezetting door Engeland van Java in 1813 zijn deze tegoeden onbereikbaar. Pas in 1864 is J.C. Constans W. van der Brugghen in staat de laatste schulden van Joan C.G. af te lossen[11]. Zijn raadgevers bij zijn financiële perikelen zijn zijn vriend Casper van Breugel en Jan Kol, firmant van de handelsfirma Vlaer & Kol.

In 1808 wordt Joan C.G. kwartierdrost van het kwartier Eindhoven. Na de inlijving van het koninkrijk Holland bij Frankrijk wordt hij onderprefect van het departement Monden van de Rijn. In 1815 wordt Joan C.G. van der Brugghen benoemd tot lid van de Commissie van Landbouw voor het kanton Gemert en de gemeenten Aarle-Rixtel, Stiphout en Helmond. Van datzelfde jaar tot zijn dood in 1828 is Joan C.G. lid van de Tweede Kamer[12]. Joan C.G. van der Brugghen trouwt in 1782 met Margaretha G. Falck. Zij heeft geen openbare functies bekleed.

Joan Gideon Willem Carel

J. Gideon W.C. studeert rechten in Utrecht[13]. Hij trouwt met Arnoudine van Westrenen van Lauwenrecht en is namens haar heer van Vuilcoop. In 1810 is hij "inspecteur des chemins vicineaux" (buurtwegen) in Kleef. Hij wordt in 1812 auditeur/onderprefect te Luxemburg. Na afloop van zijn loopbaan in dienst van het Franse keizerrijk zijn wat bescheiden van hem achtergebleven op Croy. Zijn verdere leven is hij lid van de Provinciale Staten van Utrecht[14].

George Tammo Theodorus Adriaan

George T.T.A. is een echte militair. Hij begint zijn loopbaan in dienst van het koninkrijk Holland, komt na de inlijving van dat koninkrijk bij het keizerrijk van Napoleon in Franse dienst en maakt veldslagen mee door heel Europa. Als hij in 1814 in Russische krijgsgevangenschap raakt, schrijft hij de achterneef van zijn moeder, de secretaris van staat Anton Reinhard

Falck, om in Nederlandse dienst te komen. Dit lukt en in 1815 bij de slag van Waterloo vecht George T.T.A. tegen de legers van Napoleon. Veel geluk heeft hij daarbij niet, hij raakt zwaar gewond. In 1849 stelt hij een verslag op van zijn genezingsproces. Hij kan weer in actieve dienst treden en onderscheidt zich tijdens de Tiendaagse Veldtocht tegen de Belgen. In 1840, na zijn pensionering, komt hij op kasteel Croy wonen. Uit de archief komt hij naar voren als degene die namens zijn zus J.C. Constans W. de correspondentie voert over de diverse nalatenschappen die haar ten deel zijn gevallen.

Hij onderneemt in de vijftiger jaren, hij is dan bijna 70 jaar, een ambitieus project: het verbeteren van de landen op Binderen. Die pogingen De pogingen van George T.T.A. lopen op een mislukking uit.[2]

Jeanne Caroline Constance Wilhelmine

J.C. Constans W. wordt door haar moeder thuis onderricht, terwijl haar broer George haar Spaans leert. Zij heeft een kunstzinnige belangstelling en gaat in 1819 in Utrecht voor een jaar muziek studeren. Haar grootste vrijetijdsbesteding is tekenen. Op het jaar studie in Utrecht na, woont Jeanne C.C. haar hele leven op kasteel Croy. Na de dood van haar vader heeft zij de leiding over de exploitatie van de onroerende goederen behorend bij het kasteel.
J.C. Constans W. gaat in 1871 over naar de roomskatholieke kerk. Kort daarop stelt zij een plan op om na haar dood te komen tot een "stichting van het goed te maken voor den armen..."[15]. Daarbij gaat zij er van uit dat haar nicht Cornelie E.A. van der Brugghen het vruchtgebruik zal krijgen over haar bezittingen en de stichting pas de goederen zal erven na de dood van J.C. Constans W. en Cornelie E.A. Deze laatste sterft echter al in 1872, vóór J.C. Constans W.
Deze maakt dan een nieuw testament waarin tot universele erfgenaam benoemd wordt het Burgerlijk Armbestuur van Stiphout, dat het kasteel moet inrichten als bejaardentehuis, genaamd Geloof Hoop en Liefde. De revenuen van de goederen moeten gebruikt worden voor de exploitatie van het bejaardentehuis. Een belangrijk legaat in het testament is dat aan brouwer Gradus Nikkelen, de man die een rol heeft gespeeld in de overgang van J.C. Constans W. naar de roomskatholieke kerk. Hij krijgt de brouwerij, met inboedel en gronden. Bovendien luidt een bepaling in het testament dat, als het Armbestuur niet aan de voorwaarden in het testament kan voldoen, de hele nalatenschap aan Gradus Nikkelen komt.

---

[2] Zie daarover de bijdrage verderop in dit nummer.

De gevolgen van dit testament zullen verder aan de orde komen in de volgende paragraaf.

GESCHIEDENIS VAN HET ARCHIEF

Het familiearchief Van der Brugghen is een onderdeel van archieven die allemaal iets met kasteel Croy te maken hebben, maar niet onder een noemer te brengen zijn. De archieven van de familie Van der Brugghen, verwante families én van de bewoners vóór 1772 zijn in de inventaris verenigd. De overige archieven zullen apart geïnventariseerd worden.

De archieven verbleven in kasteel Croy tot 1985, het jaar van in bewaring geven aan de gemeentelijke archiefdienst Helmond.

Tot 1873 waren de archieven eigendom van de families die het kasteel bewoonden. In 1873 veranderde de situatie. De gehele nalatenschap van J.C. Constans W. van der Brugghen werd eigendom van het Algemeen Armbestuur te Stiphout. De beheerder was de stichting Geloof Hoop en Liefde, waarin naast de pastoor en de burgemeester van Stiphout ook enkele leden van het Algemeen Armbestuur zitting hadden. Tot die nalatenschap behoorden ook de archieven van het kasteel.
De stichting Geloof Hoop en Liefde vormde zelf archief dat, op enkele registers na, gescheiden bleef van de archieven van vóór 1873. Daarnaast werd archief gevoerd door de bewoners van bejaardenhuis Croy. Niet zo zeer door de bejaarden, maar wel door de kloosterzusters die het kasteel bewoonden ter verzorging van de bejaarden en daarnaast door de rectoren, die de geestelijke verzorging ter hand namen. Deze archiefbescheiden zijn aangetroffen tussen het familiearchief Van der Brugghen.

De archiefvorming van de stichting Geloof Hoop en Liefde liep door tot 1956. Op 29 juni van dat jaar werd bij rechterlijk vonnis vastgesteld dat de eigendom van alle goederen aan het Burgerlijk Armbestuur te Stiphout en niet aan de vermeende stichting Geloof, Hoop en Liefde behoort.
Het Burgerlijk Armbestuur had natuurlijk ook al voor 1956 archief gevormd en ging daar mee door na de rechterlijke uitspraak. Het archief van de in het ongelijk gestelde stichting Geloof, Hoop en Liefde van 1873-1956 werd opgenomen in het archief van het Burgerlijk Armbestuur.
Op 30 december 1966 is het Burgerlijk Armbestuur als gevolg van het in werking treden van de Algemene Bijstandswet opgeheven. J. Verschueren heeft een inventaris van het archief van het Burgerlijk Armbestuur opgesteld. Daarin is een inventaris van het archief van de stichting Geloof Hoop en Liefde van de hand van J. Hamers integraal opgenomen.
Het Burgerlijk Armbestuur Stiphout stichtte op 30 december 1963 een nieuwe stichting Geloof, Hoop en Liefde die het beheer van het kasteel zou

voeren, terwijl de bevoegdheden ten aanzien van het landgoed bleven aan het Burgerlijk Armbestuur Stiphout. De stichting Geloo,f Hoop en Liefde ging een nieuw archief vormen. In dit archief blijken behalve stukken vanaf 1963 ook, vooral financiële, stukken uit de periode 1942-1962 terecht te zijn gekomen.

Al deze archieven bevinden zich in het depot van de gemeentelijke archiefdienst Helmond, maar op verschillende gronden. Het familiearchief van der Brugghen met de gedeponeerde archieven is eigendom van de nieuwe stichting Geloof Hoop en Liefde. Dit is ook het geval met het archief van de nieuwe stichting Geloof Hoop en Liefde 1963-1976. Beide zijn in het depot op basis van een contract van bewaargeving voor tien jaar.

Het archief van het Burgerlijk Armbestuur met het daarin integraal opgenomen archief van de vermeende stichting Geloof Hoop en Liefde, is eigendom van de gemeente Helmond als rechtsopvolger van de gemeente Stiphout.
Bij het gemeentearchief Helmond werd, na de inbewaargeving, een begin gemaakt met de voorlopige beschrijving van de archiefstukken. Zes dozen zijn zo door de heren Van Boven, Van der Heijden en Maarschalkerweerd bewerkt. Deze inventarisatie heb ik voortgezet.

Nieuwe eigenaars

De gemeente Stiphout is in 1968 bij de gemeente Helmond gevoegd. Daarbij is een grenscorrectie toegepast, waardoor het kasteel Croy nu onder de gemeente Aarle-Rixtel valt. De nieuwe stichting Geloof, Hoop en Liefde beheert nog altijd het kasteel Croy. Halverwege de zeventiger jaren is het kasteel door de Inspectie van de Volksgezondheid afgekeurd voor gebruik als bejaardentehuis.
In 1978/1979 onderging het een opknapbeurt en is het als bezinningsoord verhuurd aan de stichting "Bouwen aan een Nieuwe Aarde". Deze zei per 1 februari 1988 de huur op. Daarop ontstond nogal wat commotie omdat de stichting Geloof, Hoop en Liefde het kasteel wilde verhuren aan een software house. Om te voldoen aan de in het testament van J.C. Constans W. van der Brugghen gestelde voorwaarden, wilde de stichting de huuropbrengst bestemmen voor een verpleegtehuis in de regio.
Een actiegroep in Aarle-Rixtel was van mening dat gebruik van het kasteel door een commerciële firma onrecht deed aan het testament. Inmiddels heeft het software house zich in 1989 in het kasteel gevestigd, tesamen met een aantal andere bedrijven. Het kasteel is daarbij grondig opgeknapt en in de tuinen is fors gesnoeid.

Caesuren in het archief

De jaren die het archief Van der Brugghen bestrijkt, (1522) 1755-1873 1905), zijn als volgt tot stand gekomen: Het oudste stuk dateert uit 1522. Dit stuk is geen archiefstuk. Het is door Joan C.G. van der Brugghen of door J. Gideon W.C. van der Brugghen verzameld tijdens speurtochten naar familieleden in Duitsland.
Het eindjaar, 1873, is het jaar waarin J.C. Constans W. van der Brugghen overlijdt. Daarmee sterft de familie Van der Brugghen uit, voorzover woonachtig op kasteel Croy. Van de tak van de familie Van der Brugghen van Croy zijn dan nog alleen haar neef Charles T. en diens zoon Constant G.G.C. over. Wel zijn er nog andere takken van de familie Van der Brugghen.[16] Bovendien verandert in dat jaar de soort archiefvormer. Tot 1873 zijn personen de archiefvormers, vanaf 1873 treedt een stichting ter exploitatie op als archiefvormende instantie.
Uit de beschrijving van G. van den Elsen blijkt dat na de dood van J.C. Constans W. van der Brugghen uit het archief het nodige vernietigd. Hij zegt hiervan: "Eene massa oude papieren en slechte boeken werden verbrand en de overige naar het groot seminarie gezonden, waar zij grootendeels verkocht zijn. Van het archief bleef gelukkig een groot gedeelte te Croy achter..."[17].

##########

BIJLAGE 1.

Genealogie van de familie Van der Brugghen, gericht op de leden van de tak Croy[18]

I Thomas, heer van Hasenacker te Labbeck, geb. ± 1520, tr. [1545] Agatha van Wyhe.
Uit dit huwelijk:
1. Johann, volgt II.
2. Dietrich, tr. Anna von Düsseldorff.

II Johann, Richter te Wesel, geb. [1545]. tr. [1570] Elisabeth von Düsseldorff.
Uit dit huwelijk:
1. Christiaan, Felds Richter te Wesel, ongehuwd.
2. Thomas, geb. [1750], + [1635], tr. [1600] Catharina von Ryswick von Barensdorf, + 1621. Hieruit de takken Hasenacker en Balcken.
3. Judith, tr. Johann von Rolinxwerd.
4. Diederick, volgt III.

III Diederick, burgemeester van Wesel van 1630 tot 1634, in 1609 koopt hij het slot De Hardt te Mussum bij Bocholt, geb. [1580], tr. 27 juli 1608 Gertraud Esscher, dr. van Diederick en Gertrud van Merhem.
Uit dit huwelijk:

1. Johan Hendrik, jong gestorven.
2. Wilhelm, volgt IV.
3. Anna Catharina, tr. N.N. Kumpsthoff, Richter te Dinslaken.
4. Sophia.
5. Helena.
6. Elisabeth.
7. Gertrud, geb. 1623.
8. Sybilla, geb. 1626.
9. Margaretha, geb. 1629.

IV Wilhelm, in de adelstand verheven op 8 augustus 1653, geb. [1617], tr. [1647] Johanna von Wijl.
Uit dit huwelijk:

1. Johann Sigismund, jong gestorven.
2. Dietrich Wilhelm, volgt V.

V Dietrich Wilhelm, treedt na zijn huwelijk in Nederlandse krijgsdienst, ged. 6 augustus 1662, + 1708 in de slag bij Oudenaarde, tr. [1688] Adriana Margaretha von Wasserfort, geb. 1660, dr. van N.N. en N.N. van Raesfelt.
Uit dit huwelijk:

1. Jacob Willem, volgt VI.
2. Otto Sigismund, geb. 1691 te Wesel, + vóór 1725.
3. Johan Lodewijk, geb. 1693 te Wesel, + 1693.
4. Johanna Catharina, geb. 1695 Huize de Hardt bij Bocholt, jong gestorven.
5. Agnes Louise, geb. 1697 Huize de Hardt bij Bocholt, + 1773 Huize Balcken bij Marienbaum.
6. Jan Dirk, kapitein-militair in Nederlands Oost-Indië, geb. 1700, + te Malabar.

VI Jacob Willem, geb. 1690 te Nijmegen, + vóór 1743 te Batavia, tr. 1714 Anthonia Anna de Casembroot, + na 4 april 1780, dr. van Albert en Anthonia Maria van Segwaert.
Uit dit huwelijk:

1. Dirk Willem, volgt VII.
2. Elisabeth Johanna, geb. 1724, jong gestorven.
3. Pieter Cornelis, geb. 1725, + [1741] te Batavia.
4. Suzanna Anthonia, geb. 1729, + 1763, tr. 1. Eijkloff Anthony van Goens van Rees, tr. 2. 1749 te Batavia Johan de Roth.

Uit het tweede huwelijk:

5. Jacob Antony, tr. Adriana Hasselaar.

VII Dirk Willem, geb. 1717 te Bergen op Zoom, + 1770 te Utrecht, tr. 1. 1742 in Nederlands Oost-Indië Christina Engelina Rebbens, geb. 1727, + 1751 op de rede van Japara, dr. van Jan en Catharina Aveman, tr. 2. 19 juli 1752 Arnoldina Deliana Cornelia Loten, geb. november 1734 te Semarang[19], + 15 mei 1756 te Batavia, dr. van Johan Gideon en Anna Henrietta van Beaumont.

Uit het eerste huwelijk:

1. Jacob Willem, geb. 1743 te Batavia, + 1778, tr. 1764 te 's-Gravenhage Johanna Catherina Dierquens.
   Hieruit de tak Minister. Ook de verwantschappen met de in de correspondentie van het archief Van der Brugghen voorkomende families Dedel, De Beyer, Singendonck en Six komen uit deze tak van de familie Van der Brugghen.
2. Adriana Alida, geb. 5 juni 1744 te Batavia, + 9 oktober 1744 te Batavia.
3. Jan Anthony, geb. 5 januari 1747 te Rembang, + 2 juli 1817 te Nijmegen, tr. 1. 25 november 1770 te 's-Gravenhage Marie Fortunée le Boullenger, geb. 19 februari 1749, + 24 december 1776 te Nijmegen, dr. van Josse en Marie Judith de Robais. tr. 2. Anna Geertrui Roeljée, geb. 10 september 1762, + 1804 te Vierlingsbeek.
   Hieruit de hoofdtak Van der Brugghen.

Uit het tweede huwelijk:

4. Joan Carel Gideon, volgt VIII.
5. Albert Anthonie Cornelis, geb. 24 maart 1754 te Colombo, + 30 juli 1755 te Colombo.
6. Anna Henrietta, geb. 14 april 1755 te Colombo, + 20 augustus 1835 te Utrecht, tr. 15 november 1772 te Utrecht Willem Anna baron Von Proebentow von Wilmsdorff, geb. 13 april 1749 te Voorburg, + vóór 1835 in Engeland[20].
   Uit dit huwelijk zeven kinderen.

VIII Joan Carel Gideon, geb. 4 april 1753 te Colombo, + 29 september 1828 op Huize Croy te Stiphout, tr. 28 oktober 1782 te Utrecht. Margaretha Geertruida Falck, geb. 1 november 1762 te Utrecht, + 13 augustus 1843 op Huize Croy te Stiphout, dr. van George Tammo en Theodora Adriana Criellaart.

Uit dit huwelijk:

1. Joan Gideon Willem Carel, volgt IX.
2. George Tammo Theodorus Adriaan, geb. 1 december 1784 te Utrecht, + 14 augustus 1864 op Huize Croy te Stiphout.

3. Jeanne Caroline Constance Wilhelmine, geb. 7 augustus 1797 te Utrecht, + 19 maart 1873 op Huize Croy te Stip-hout.
4. Louis Charles Auguste, geb. 2 juni 1797 te Utrecht, + 9 september 1820 te Utrecht.

IX mr. Joan Gideon Willem Carel, geb. 8 september 1783 te Utrecht, + 24 juni 1826 te Utrecht, tr. 17 februari 1805 te Utrecht Arnoudine Berendine Wilhelmine van Westrenen, vrouwe van Lauwenrecht en de Wiers, geb. 15 september 1787 te Utrecht, + 17 november 1857 te 's-Gravenhage, dr. van mr. Nicolaas en Cornelia van der Hoop.
Uit dit huwelijk:

1. Caroline Charlotte Guillaumine, geb. 10 november 1806 te Utrecht, + 13 februari 1844 te Utrecht, tr. 28 augustus 1835 te Stiphout mr. Joost baron Taets van Amerongen van Natewisch, geb. 18 maart 1802 te Emmerich, + 8 november 1872 te Utrecht, zn. van Gerard Leonard Maximiliaan en Maria Cunegonda Lambrechts; hij hertrouwt met Susanna Maria Hodshon.
   Uit dit huwelijk:
   1. Gerard Leonard Maximiliaan, geb. 9 juni 1837 te Utrecht, + 7 juni 1901 te 's-Gravenhage, tr. 11 april 1863 te Breda Maria Six, geb. 15 augustus 1840 te Roosendaal, + 29 mei 1905 te Kaiserswerth, dr. van mr. Pieter en Philippina Elisabeth Kuysten van Hoesen.
      Uit dit huwelijk vier kinderen.
   2. doodgeboren kind, 20 januari 1840 te Leersum.
   3. Arnoudina Clasina Cornelia, geb. 30 augustus 1841 te Leersum, + 13 april 1882 op kasteel Hardenbroek, tr. 22 juni 1860 te Amerongen Gijsbert Carel Duco d'Aumale baron van Hardenbroek, geb. 16 februari 1832 op kasteel Hardenbroek, + 2 juli 1891 op kasteel Hardenbroek, zn. van Gijsbert Carel Duco en Rijnarda Hendriks gen. Van de Glindt, hij hertrouwt met Pauline Albertine de Hardenbroek.
      Uit het eerste huwelijk kinderen.
2. Cornelie Eugénie Augustine, geb. 11 augustus 1809 te Kleef, + 14 december 1872 op huize Croy te Stiphout.
3. mr. Charles Theodoor, volgt X.

X mr. Charles Theodoor, geb. 19 april 1812 te Utrecht, + 7 april 1878 te Amsterdam, tr. 14 september 1842 te Utrecht Walrave Robertine barones van Heeckeren van Brandsenburg, geb. 21 juni 1817 te Utrecht, + 19 januari 1899 te Amsterdam, dr. van Walraven Robbert en Johanna Petronella van Renesse van Wilp.

Uit dit huwelijk:

XI Constant George Gideon Carel, geb. 9 juli 1843 te Utrecht, + 18 juni 1899 te Amsterdam.

##########

BIJLAGE 2
Eigenaren van het kasteel Croy en/of de heerlijkheid Stiphout[21]

		kasteel:
1472		Rutgher van Erp
1477	verkoop	Jacob van Croy
1494	verkoop	Cornelis van Glymes, heer van Zevenbergen en Grevenbroek
?	vererving	Anna van Zevenbergen
?	?	familie Dobbelsteen
?	vererving	Anna Dobbelsteen x Peter van Hambroeck
1598	vererving	Johan van Hambroeck x Elisabeth van Brecht Marcelisdr.; zij hertrouwt met Jan van Leefdael
1600	verkoop	Joseph de Deckere x N.N. van Stakenbroeck
1610	verkoop	Wolter van Lanwijck
1610	naasting	Adriaan de Deckere, zoon van Joseph, x Margaretha van Lyer
±1617	verkoop	Thomas van Stakenbroeck, oom van Adriaan
1621	verkoop	Gerard van Vladeracken x Geertruid van Stakenbroeck, zus van Thomas
1625	verkoop	Everaert van Boshuijsen, zoon van Nicolaas en Maria Monicx
		heerlijkheid:
1642	verkoop	Jan Baptist van Elen
		heerlijkheid + kasteel:
1646		Everaert van Boshuijsen
1666	vererving	Margaretha Clara van Boshuijsen x Philips baron van Leefdael, heer van Eethen en Meeuwen; hij hertrouwt met Cornelia van Egmond van der Nijenburg
1683	vererving	Agnes van Leefdael, dochter uit het eerste huwelijk van Philips van Leefdael x Jacques Eustache van Coudenhove baron van Fraiture
1701	verkoop	Johan Philips van Leefdael x Isabella van Leefdael, dochter uit het tweede huwelijk van Philips van Leefdael; hij hertrouwt met Henriette Florentina van Vladeracken

1711	nietigverklaring	van de koop in verband met niet betaalde koop-penningen door Johan Philips van Leefdael, tegen terugbetaling van een deel van de gelden door Agnes van Leefdael voor aangebrachte verbeteringen. Deze terugbetaling gebeurt pas in 1717[22]. Daarom:
1712	vererving	Johanna Cornelia van Leefdael, dochter uit het tweede huwelijk van Johan Philips van Leefdael, x Johan de Coutereau, markies van Assche
1717	terugval	Margaretha van Coudenhove van Fraiture, dochter van Agnes van Leefdael, x Gerard Willem baron van Greven
1730	vererving	Maria Agnes Bernardina barones van Greven x Carel Adolphe de Lucque
1732	verkoop	mr. Lucas Decker, heer van Ursem[23]
1737	verkoop	Willem Decker
1740	verkoop	Melchior Joost baron van Someren van Vrijenes x Aletta Wilhelmina Tulleken
1763	verkoop	Willem August Sirtema baron van Grove-stins x Jacoba Johanna Bouwens
1772	verkoop	Jan A. van der Brugghen
1778	verkoop	Joan C.G. van der Brugghen
		kasteel:
1828	vererving	erven Van der Brugghen
1839	schenking	George T.T.A. en J.C. Constans W. van der Brugghen
1864	vererving	J.C. Constans W. van der Brugghen
1873	vererving	Armbestuur van Stiphout

Noten:

1. Zie hierover Jean Coenen, De secretarissen en schouten in Peelland, 1629-1795 (Geldrop 1981) typoscript; Jac. J.M. Heeren, "Het schrijfambacht van Peelland" Brabants Jaarboek 1950, 78-83; A.R.M. Mommers, St. Oedenrode van oude tijden tot heden (z.p. 1928); A.F.O. van Sasse van Ysselt Oorkonden betreffende Rixtel (z.p. 1920) 18-22.

2. In een artikel over Brabantse kastelen in het Brabants Jaarboek van 1950.

3. V.A.M. Beermann, Stad en Meijerij van 's-Hertogenbosch van 1629 tot 1648. Een episode uit het laatste stadium van den tachtigjarigen oorlog (Nijmegen 1940) 86-87 en 93-94; M.W. van Boven, H.M.T.M. Giebels en H. den Hertog, Stiphout vanaf het begin... Hoofdstukken uit 825 jaar Stiphoutse geschiedenis (Stiphout 1980) 68-69.

4. Zie hiervoor Jac. J.M. Heeren, "De gemeynte van Bakel, Aarle en Helmond" Taxandria XLIII (1936) 89-102, 120-139.

5. Voor de erfsecretarissen zie Coenen, De secretarissen, 52-55.

6. Willem van der Brugghen, Beschrijving van het geslacht Van der Brugghen (Den Haag 1978) 5b.1.

7. Van der Brugghen, Geslacht Van der Brugghen, 5b.3.

8. Voor de wijze waarop persoonsnamen in de inventaris zijn opgenomen zie pagina xx.

9. Zie A.R.M. Mommers, Brabant van Generaliteitsland tot gewest II (Utrecht 1953) 429; M.G.P.A. Jacobs, Helmond 1785-1801; enige aspecten uit de geschiedenis van de stad en haar inwoners (Nijmegen 1985) 66; M.G.P.A. Jacobs, "Politiek-bestuurlijke spanningen te Helmond, 1784-1794", De Vlasbloem VII (1986) 91-126, aldaar 98.

10. Zie H. van Velthoven, Stad en Meierij van 's Hertogenbosch I (Amsterdam 1935) 317.

11. Zie inventarisnummer 485.

12. F.M. Eliëns, Kasteel Croy te Aarle-Rixtel (Doorn 1981) 28 zegt dat Joan van der Brugghen in 1819 benoemd wordt tot lid van de Eerste Kamer. Uit de archiefbescheiden blijkt hier niets van. In 1815 wordt hij benoemd en in 1819 gekozen tot lid van de Tweede Kamer, zie inventarisnummer 110. G. van den Elsen, De freule van Croy (Oosterhout 1898[2]) 15 laat hem in 1815 benoemd worden tot lid van de Eerste Kamer, waarna hij in 1819 overgaat naar de Tweede Kamer.

13. Van der Brugghen, Geslacht Van der Brugghen, 5f.1.

14. Van den Elsen, De freule, 17.

15. Zie inventarisnummer 404.

16. Zie Van der Brugghen, Geslacht Van den Brugghen.

17. Van den Elsen, De freule, 189.

18. De gegevens zijn ontleend aan Nederland's Adelsboek 38 (1940) 561-563, Nederland's Adelsboek 72 (1981) 491-495 en aan Van der Brugghen, Geslacht Van der Brugghen, 1978.

19. Volgens het Nederland's Adelboek 38 (1940) 562 is zij geboren op 13 november 1734. In een brief van Joan Gideon Loten, die geschreven is op 3 november, inventarisnummer 778, vermeldt hij de gepasseerde verjaardag van zijn dochtertje.

20. Zij leeft, waarschijnlijk sinds 1788 gescheiden van haar echtgenoot, zie de brief van Jan Anthony van der Brugghen aan zijn halfbroer Joan Carel Gideon, inventarisnummer 18.

21. De gegevens zijn ontleend aan: Eliëns, Kasteel Croy, 16-22; Van Sasse van Ysselt, "Het huis Croy", Taxandria 24 (1917), 91-96; Verschueren, Het landgoed en kasteel, 11-28; Van Boven, Stiphout vanaf het begin, 63-71.

22. De literatuur tot nu toe zegt dat de schoonzoon van Johan Philips van Leefdael, Jean de Coutereau, de heerlijkheid en het kasteel verkoopt aan de schoonzoon van Agnes weduwe Coudenhove, geboren Van Leefdael, Gerard Willem baron van Greve. Uit inventarisnummer 886 blijkt echter dat de zaak niet zo eenvoudig ligt. Zie Van Sasse van IJsselt, "Het huis Croy", 95; Verschueren, Het landgoed en kasteel, 25; Van Boven, Stiphout vanaf het begin, 70.

23. Hedendaagsche Historie of Tegenwoordige Staat van alle Volkeren XII (Amsterdam 1740) 112 geeft foutief als jaar van verkoop 1731.

WESSELMAN, VAN DEN ELSEN EN HET ARCHIEF VAN DER BRUGGHEN

In het archief Van der Brugghen zijn een aantal andere gegevens aangetroffen. Twee voor de regio interessante zaken zijn stukken van Carel Frederik Wesselman en het werk van pater Van den Elsen.

De Wesselman-bescheiden horen niet thuis in het archief Van der Brugghen. Het betreffen stukken van de Commissie van Landbouw, waarvan Carel F. Wesselman [I] lid is. Deze stukken dragen de aantekening "Wess. ds. 6" en "Wess. ds. 7". Wellicht heeft Jac. Heeren deze stukken per ongeluk bij het archief Van der Brugghen ondergebracht. Deze hypothese dringt zich op omdat er in de omslag waarin deze stukken zich bevonden ook een overdruk aanwezig was van een artikel van Jac. Heeren in Taxandria uit 1931 over de brieven van Carel F. Wesselman [II] aan Margaretha G. van der Brugghen, geboren Falck, tijdens de Tiendaagse Veldtocht[1].

Pater G. van den Elsen schreef in [1896] "eene bekeeringsgeschiedenis[2]" van J.C. Constans W. van der Brugghen. Ten behoeve hiervan heeft hij het archief Van der Brugghen geïnventariseerd[3]. De inventarisatie geschiedde met het oogmerk in het leven van J.C. Constans W. van der Brugghen aanwijzingen te vinden die haar overgang naar de roomskatholieke kerk verklaren uit andere oorzaken dan uit de beïnvloeding van een dementerende oude vrouw door haar katholieke omgeving.

Bij zijn ordening legde hij maatstaven aan, die niet kunnen gelden voor een verantwoorde inventarisatie. Hij heeft bovendien het archief grondig door elkaar gegooid, waardoor het niet mogelijk is een oude orde te ontdekken, anders dan die van de gedeponeerde archieven van eerdere bewoners van het kasteel Croy, waarvan drossaard Johan van Ommeren in 1774 een inventaris heeft gemaakt.

Van den Elsen zegt hier zelf over "wij hebben dan ook geen spijt, dat wij meer dan twee jaren onze ledige uren aan dezen arbeid hebben besteed, al de archieven van Croy hebben onderzocht en geschift..."[4]. Of hij onder dit schiften ook heeft verstaan het vernietigen van voor zijn doel niet relevante bescheiden, is niet meer na te gaan.

Noten:

1. Jac.J.M. Heeren, "Noordbrabantsche berichten over den tiendaagschen veldtocht" Taxandria 38 (1931) 240-244.

2. Van den Elsen, De freule, 3.

3. Zie inventarisnummer 599.

4. Van den Elsen, De freule, 3-4.

EERSTE HULP AAN DRENKELINGEN

T.L. Korporaal

Via televisiespots, advertentiecampagnes, voorlichtingsfolders e.d. krijgen wij in deze tijd een breed scala aan informatie over het voorkomen van ziekten, het voeren van een gezonde levenswijze, eerste hulp bij ongelukken enz.
Voorlichting aan 's Rijks ingezetenen is niet iets van deze tijd, maar kwam ook in het verleden voor. Bij het raadplegen van de zogenaamde placaten van de Staten-Generaal stuitte ik op een aantal richtlijnen uit 1769 over het in leven houden van drenkelingen. Tegenwoordig is mond-op-mond-beademing één der meest toegepaste middelen, maar in het verleden kende men nog verschillende andere kunstgrepen!

De Staten-Generaal waren van mening dat voor de inwoners van het gebied van de Generaliteit enige richtlijnen dienden te worden opgesteld op het terrein van drenkelingenzorg. Mensen en kinderen die in het water vielen en daar na een korte of langere tijd uit werden gehaald, werden doorgaans voor dood gehouden en ook als zodanig behandeld, in plaats van dat de redder iets deed om de levensgeesten weer op te wekken. 't Is enigzins opmerkelijk dat het placaat speciaal betrekking had op het gebied van de Generaliteit. Wellicht is dit te verklaren doordat de mensen in Brabant minder bekend waren met het water dan in de waterrijke Hollandse gebieden.

Ieder die binnen het district van de Generaliteit iemand uit het water haalde, "schoon uiterlijk sonder eenig beweeging of teekenen van leeven mogte bevonden worden", werd bevolen zo iemand met alle mogelijke spoed in diens woning te brengen. De drenkeling diende dan met het gezicht naar beneden en het hoofd een beetje lager dan het lichaam te worden gedragen. Hierdoor werd voorkomen dat eventueel naar binnen gelopen water verder in het lichaam doordrong.

Wanneer de drenkeling zich niet in de directe omgeving van zijn huis bevond, moest deze in één der dichtbij zijnde huizen of bij een herbergier of tapper binnengebracht worden. Wanneer niet spontaan gastvrijheid werd verleend kon dat een boete opleveren van vijfentwintig gulden. Alles moest dan, liefst met behulp van een dokter of chirurgijn, in het werk worden gesteld om de drenkeling in leven te houden. Daartoe werd verwezen naar de bij dit artikeltje gevoegde aanwijzigingen van de "Maatschappij ter behoudenis van drenkelingen".

In het niet zo waterrijke Helmond zullen niet zo veel drenkelingen zijn geweest, maar met zulke richtlijnen, moet alles weer op zijn pootjes terecht zijn gekomen!

Bron:GAHm, Oud Administratief Archief, inv. nr. 116.

NB. *De beſte middelen door de Beſtierders der Maatſchappye ter behoudenis van Drenkelingen, op den 16 December 1767 opgegeeven zyn:*

EErſtelyk, het blaaſen in het Fondament (den Aarsdarm) door middel van een Tabaks- of andere Pyp, of een Scheede van een Mes, waar van de punt is afgeſneeden, of van een Blaasbalg ſelve, en hoe ſpoediger, ſterker en aanhoudender dit blaaſen geſchied, hoe beeter het ook altoos zyn ſal; indien men een brandende Tabakspyp of een ſoogenaamde Tabaksklifteerpyp (by Monſieur Steitz in de Runſtraat te Amſterdam te bekomen) heeft, en dat men dus, in plaats van enkele lugt of wind, den warmen en prikkelenden rook der brandende Tabak, in het Lighaam op kan blaaſen, verdiend ſulks ſteeds den voorrang:

Dit blaaſen egter in het algemeen, op de eene of andere der gemelde wyſen, behoord ſteeds het allereerſte werk te zyn, en kan ook altoos ſonder eenig tyd verſuim overal verrigt worden, het zy op een Schuit, op het Land aan de kant van het Water, in Steeden en Dorpen, op den ſteenen Wal der Straaten, of waar ook elders een Drenkeling het eerſt word nedergelegdt, terwyl men inmiddels in de tweede plaats, ſoo dra moogelyk tragten moet het door en door nat, ja dikwils reeds yskoud en verkleumt Lighaam voorſigtiglyk droog en warm te maaken; ten welken einde weederom verſcheidene gemakkelyke middelen meeſt tyds te vinden of te bekoomen zyn; ſoo als by voorbeeld het warme Hemd, en de Onderkleederen van een der Omſtaanders, een of meer wolle Deckens voor het vuur gewarmt, warme Aſch van Bakkers, Brouwers, Zout- of Zeepſieders of van andere Fabricquen, warme Beeſtevellen, vooral Schaapenvellen, ja eindelyk de warmte van een maatig vuur, of de koeſterende natuurlyke warmte van twee geſonde warme Menſchen, ſig met den Drenkeling te Bed begeevende.

Terwyl men met het blaaſen en verwarmen van den Drenkeling onvermoeid en teffens voorſigtig beeſig is, kan het ook van ſeer veel nut zyn, dat het Lighaam overal, maar voornamentlyk langs den geheele Ruggegraat van het Hoofd af tot aan het Onderlyfgat, ſterk gevreeven word met warme wollen of andere Doeken in Brandewyn nat gemaakt, of met veel droog Zout beſtrooid. —— Men mag ook geruſtelyk een Doek met Brandewyn nat gemaakt, of eenig ſterk vlug Zout, gelyk als de geeſt van Ammoniak Zout is, onder den Neus houden, en de zyden des Hoofds daar meede vryven; met de Veer van een Pen in de Keel en Neus te prikkelen, is insgelyks ſeer raadſaam; dog Wyn, Brandewyn, of eenige andere ſterke Drank, met wat Zout, of iets anders dat prikkelen kan vermengd, in de Keel te gieten, behoord nooit eerder te geſchieden, dan na dat men eenig teeken van leeven beſpeurt heeft; maar inſonderheid kan het ook van ſeer veel nut zyn dat een der Omſtaanderen ſijnen Mond teegen dien des ongelukkigen Drenkelings ſettende, en met ſijn eene hand de Neusgaaten toehoudende, terwyl hy met de andere hand op de Linkerborſt des Drenkelinhs ſteunt, desſelfs Longen onmiddelyk tragt op te blaaſen, ja wy oordeelen, ſulks van het eerſte ogenblik of aan ſoo noodig te zyn, als het blaaſen in den Aarsdarm ſelve.

- Men behoord ook, ſoo het moogelyk zy, ſonder uitſtel alle Drenkelingen te doen aderlaaten, en beſt tapt men alsdan het Bloed uit een groote Ader op den Arm, of uit de Strotader ſelve af.

EEN ONTGINNINGSPOGING IN DE NEGENTIENDE EEUW:

GEORGE VAN DER BRUGGHEN EN DE BINDERSE AKKERS

Lia van Zalinge-Spooren

De landbouwpolitiek in de negentiende eeuw was erop gericht zoveel mogelijk woeste gronden in cultuur te brengen. In het oosten en zuiden van het land lagen nog grote heidevelden ongecultiveerd. De ontginningen in de Peel hebben steeds de aandacht getrokken van de historische onderzoekers. Vele werken zijn daarover verschenen[1]. In dit artikel wil ik een ontginning bespreken van een stuk grond dat, hoewel buiten de Peelstreek gelegen, wel in het verlengde ligt van de Peelontginningen.

Het betreft de Binderse velden, gelegen te Helmond ten oosten van de Aa ter hoogte van sluis 7 in de Zuid-Willemsvaart. Deze gronden zijn eigendom van George Tammo Theodorus Adriaan en zijn zus Jeanne Caroline Constance Wilhelmine van der Brugghen, eigenaars en bewoners van kasteel Croy te Stiphout. George van der Brugghen is, als hij met zijn ontginningspoging begint, al in zijn zeventigste levensjaar. Na zijn pensionering als luitenant-kolonel in 1839 kwam hij bij zijn moeder en zus op het kasteel wonen.

De inventarisatie van het familiearchief Van der Brugghen van Croy heeft veel interessante bescheiden toegankelijk gemaakt voor onderzoek. Daaronder ook de gegevens voor dit artikel. Jammer is dat de zoektocht naar gegevens in andere archieven weinig heeft opgeleverd. In het Archief van het ministerie van Binnenlandse Zaken, afdeling Verkeer en Waterstaat bevinden zich stukken die alleen maar betrekking hebben op de concessie die Van der Brugghen kreeg voor het betrekken van water voor zijn bevloeiingspoging uit de Zuid-Willemsvaart[2]. Andere stukken zouden te vinden moeten zijn in het archief van de hoofdinspecteur van Rijkswaterstaat te 's-Hertogenbosch. Deze archieven zijn evenwel overgedragen aan Rijkswaterstaat en zijn op het moment in bewerking en niet toegankelijk[3]. Ook nog een mogelijkheid zou kunnen zijn geweest de archieven van Provinciale Waterstaat. Deze dienst is in 1876 opgericht, maar heeft veel archiefbescheiden overgenomen van Rijkswaterstaat voorzover deze bescheiden betrekking hebben op de provincie. De bescheiden over een bevloeiing te Binderen vallen zeker onder deze noemer. In het archief van Provinciale Waterstaat Noord-Brabant heb ik niets aangetroffen.

Bodemverzuring

Het onderzoek naar deze ontginning heeft een actuele betekenis: de verzuring van de bodem in Noord-Brabant. Het middel van de ontginning was bevloeiing van de gronden met water uit de Zuid-Willemsvaart, die gevoed wordt door de Maas. Naast bezinking van meststoffen uit het water, was het oogmerk daarbij de ontzuring van de gronden. De bodem was namelijk zo zuur dat het niet mogelijk was hem in cultuur te brengen. Exacte cijfers van de zuurtegraad van de bodem in de negentiende eeuw zijn natuurlijk niet te geven. Het lijkt me wel zinnig om te beseffen dat in deze eeuw de grootste problemen in verband met verzuring van de bodem, juist optreden in die gebieden, die als laatste ontgonnen zijn, juist in verband met de zuurtegraad van de bodem. Hiermee wil ik natuurlijk de problemen niet bagatelliseren, maar er wel op wijzen, dat de intensieve varkenshouderij juist geconcentreerd is in de gebieden die van oorsprong al een zure bodem hebben. Er is hier sprake van een wisselwerking.

Ontginning door bevloeiing

Deze vorm van ontginning wordt ook besproken in het boek van Hollenberg en Peters[4]. Zij noemen niet de poging tot ontginning van George van der Brugghen en stellen dat er na de concessie verleend aan J. Chanaye in 1852 geen concessies meer verleend zijn voor het aanleggen van vloeiweiden met water uit de Zuid-Willems-vaart[5]. De concessie van Van der Brugghen dateert van 3 mei 1854.

Het aanleggen van vloeiweiden voor het in cultuur brengen van woeste gronden was in de Belgische Kempen al eerder toegepast. Thorbecke, minister van Binnenlandse Zaken (1849-1853), en daarmee ook van Waterstaat, was een voorstander van deze vorm van ontginnen. De ingenieur van Rijkswaterstaat L.A. Reuvens krijgt opdracht een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid van ontginning in de Peel, waarbij ook aandacht gegeven moet worden aan de ontginning door middel van bevloeiing met water uit de Zuid-Willemsvaart. In 1854 verschijnt in 's-Gravenhage zijn rapport geheten *Verslag van de verkenningen in de Noordbrabantsche en Limburgsche Peel, en over de middelen die hare ontginningen kunnen bevorderen*. Hij bespreekt daarbij drie mogelijkheden om het Maaswater te gebruiken, alle hebben echter betrekking op de Peel en gaan dus niet op voor Binderen. Wel interessant is zijn bevinding dat het Maaswater twintigmaal minder slibgehalte heeft dan de Schelde. In België, dat het grote voorbeeld is voor ontginning middels bevloeiing, is steeds Scheldewater gebruikt. Daarom vergelijkt Reuvens de beide rivieren. Overigens raadt Reuvens het ontginnen via bevloeiing voor de Peel af. Twee van de drie mogelijkheden zijn te duur omdat daarbij stoomtuigen nodig zijn voor het opmalen van het water. De derde mogelijkheid, het

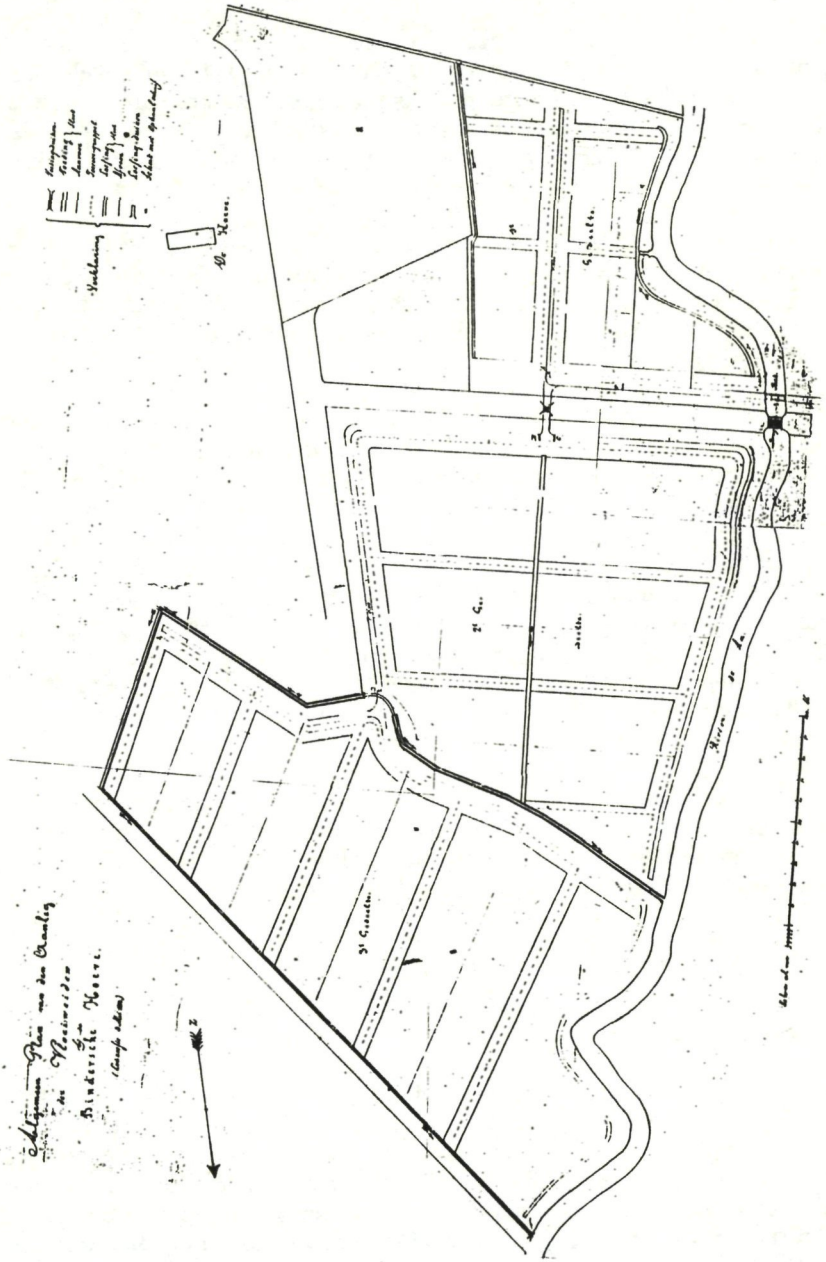

Algemeen plan voor de bevloeiing van de Binderse Akkers waarop de drie verschillende percelen staan aangegeven. Het eerste perceel werd reeds in het najaar van 1854 bevloeid, het tweede en derde in 1855. Bron GAHm FB lijst van kaarten en tekeningen nr. 19.

graven van een bevloeiingskanaal door de Peel komt voor hem niet in aanmerking omdat zo'n kanaal voor de aanvoer van water afhankelijk zou zijn van de Zuid-Willemsvaart, dat door de grote waterafname te zwaar belast zou worden, waardoor scheepvaart onmogelijk wordt. Afgezien daarvan zou dit systeem, omdat het het meest eenvoudig is, de voorkeur verdienen.

Daar George van der Brugghen het water rechtstreeks uit de Zuid-Willemsvaart kan betrekken zijn de bezwaren die voor de Peel kleven aan de derde mogelijkheid op hem niet van toepassing. Wellicht dat Reuvens daarom zijn medewerking verleent aan de ontginningspoging van George van der Brugghen.

Wat was nu het systeem van het bevloeien na de bouw van eventuele kunstwerken? George van der Brugghen geeft een fraai verslag van de werkzaamheden[6]. In de maand november begint men met bevloeien. Om de tien of veertien dagen last men een pauze van drie dagen in om de velden te laten drogen. Bij het invallen van de vorst wordt gestopt met het inlaten van water. Na de winter bevloeit men weer tien à veertien dagen, laat drie à vier dagen drogen en bevloeit daarna nog een dag of acht. Zodra de eiken uitlopen wordt opnieuw met tussenpozen water ingelaten tot het gras te hoog wordt. Acht dagen na het maaien van het gras wordt de bevloeiing weer gestart, maar minder overvloedig. Het bevloeien wordt na elke snede minder. Na iedere maaibeurt worden de sloten geschoond, terwijl in oktober de sloten een grote schoonmaakbeurt krijgen.

Uit dit verslag blijkt dat het doel van de ontginning is goed weideland te verkrijgen. Hoe was de begroeiing vóór de bevloeiing? Ook daarop geeft George van der Brugghen antwoord in dezelfde memorie: *Het was een vrij slegte weide met hoogtens, laagtens en wildhout bezet.*

De aanleg van de vloeiweiden

Het eerste stuk uit het familiearchief Van der Brugghen dat betrekking heeft op de aanleg van vloeiweiden dateert van 11 februari 1854[7]. Het betreft een brief van Jan Hendrikx, die werkt voor J.F. Willems van Rijkswaterstaat. Hieruit blijkt dat George van der Brugghen alleen nog maar een algemeen plan heeft voor bevloeiing van zijn gronden op Binderen. Waar het water vandaan moet komen staat nog niet vast. De mogelijkheden zijn: inlaten uit en lossen op de Aa; inlaten uit en lossen op de Zuid-Willemsvaart; een combinatie van beide. De heer Hendrikx is van mening dat alleen de Zuid-Willemsvaart als voedingsbron in aanmerking

komt. Maar op dit moment is het niveau zelfs nog niet gemeten, zodat nog niet duidelijk is of het wel mogelijk is de gronden te bevloeien, daar een zeker niveauverschil nodig is.

Meer duidelijkheid over de bedoelingen van George van der Brugghen geven de brieven van A.X.F. de Maurissens[8]. Hij schrijft namens zijn zus, die eigenaresse is van landen in Aarle-Rixtel die grenzen aan die van George van der Brugghen. Jonkvrouwe De Maurissens denkt dat ook zij voordeel kan hebben van het doorgraven van haar percelen en wil graag aan de concessie die Van der Brugghen wil aanvragen deelnemen. George van der Brugghen is dus in eerste instantie van plan een veel groter gebied te bevloeien dan alleen de Binderse akkers.

In dezelfde maand februari heeft George van der Brugghen contact gezocht met Reuvens. Op 1 maart antwoordt Reuvens op een brief van Van der Brugghen[9]. Reuvens heeft niet veel zin om zich met Van der Brugghens plan bezig te houden, die in zijn omgeving wel iemand kan vinden om een *ontwerp- of tekeningplan met het vereischte nivellement* te maken. Reuvens zegt slechts toe de stukken ten behoeve van de concessie met onpartijdigheid te zullen bezien als die stukken ambtshalve op zijn bureau komen en om, àls hij in de buurt is, op kasteel Croy langs te komen.

George van der Brugghen laat zich niet ontmoedigen en weet alsnog Reuvens te strikken voor een onderzoek van de gronden op Binderen. Op 22 maart stuurt Reuvens hem zijn bevindingen toe[10]. Deze bevindingen moeten Van der Brugghen een grote teleurstelling hebben betekend. Een lange aanhaling moge dit duidelijk maken:

"... Het geheel ligt te laag om met vrucht de moeite te doen eener lossing beneden de Sluis N°7, met uitzondering van een paar enkele punten, gelegen bij B en A vlak langs de dijk, welke ik bereken tezamen geen 5 loopense te bevatten. De qualiteit der specie ongunstig zijnde dààr ter plaatse, zoo moet UHgWGeb., mijns inziens, het denkbeeld van lossing in de Z[d]W'vaart beneden Sluis 7 geheel laten varen.
De qualiteit van grond bij C, in dit geheele stuk bijna even dezelfde zijnde als op de diverse aldaar door mij ontgraven en gekeurde plaatsen, mag ik UHgWGeb. niet aanraden hetzelve te doen
ondernemen.
De grondsoort is aldaar eensdeels te waterdigt, andersdeels te ijzerhoudend. Gesteld de Aa ware gemeenlijk lager, dan zoude de grond zich van zelve verbeteren en van hare zure eigenschappen van lieverlede ontdoen - en dan zoude bij eene verdere behoorlijke behandeling nog veel te verkrijgen zijn, en ware het niet onraadzaam dezen grond met het water uit het Kanaal te verfrisschen, zonder dat UHgWG. daarom nog in den aanleg van eigenlijke kunstweiden behoefde te vervallen. Doch de stand van de Aa, waardoor de

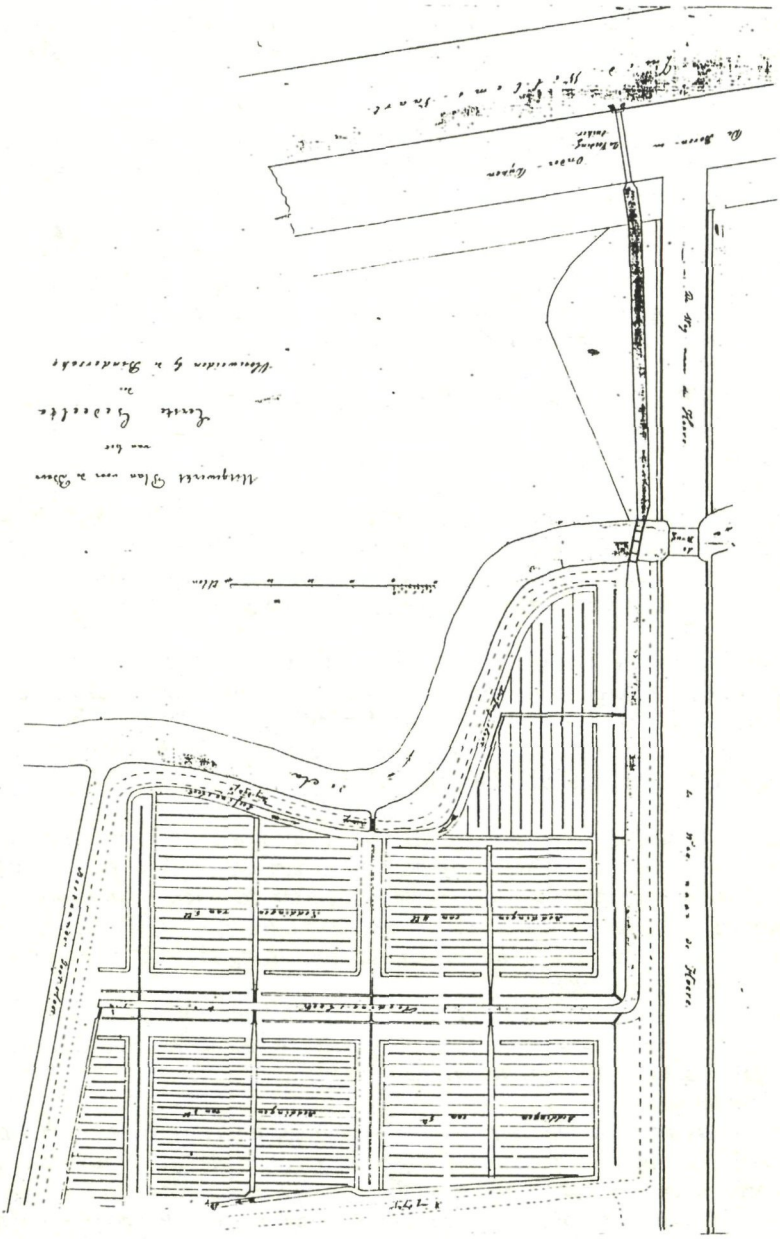

Uitgewerkt plan voor de bevloeiing van het eerste perceel van de Binderse Akkers. Bron GAHm FB lijst van kaarten en tekeningen nr. 20.

ondergrond toch steeds belet wordt in eene behoorlijke verbetering, valt niet te veranderen, althans men mag daar niet aan denken.
Wanneer UHgWG. in dezen stand van zaken eene irrigatie op C onderneemt, dan zal UHgWGeb. ondervinden, dat de schadelijke waterplanten, en onder anderen de paardenstaart zoogenaamd, er zich op vertoonen zullen, en dat eene bemesting onontbeerlijk blijft. Het kanaal of dan Maaswater zal er wel eenig goed aan doen, doch in geenen deele voldoen aan hetgeen hetzelve bij magte is in andere omstandigheden uit uit te werken.
Blijft over de Wurgpeeren. Dit perceel is van een anderen aard, en hoezeer wel niet van de beste grond voor weteringen, zelfs op verre na niet, zoo is daarvan iets meer te hopen dan van het andere. Ook is hetzelve hier en daar te verbeteren, voor Wetering namelijk, door het opbrengen van de meer zoete losse specie die bij AA tamelijk overvloedig voorhanden is, kort bij den Dijk.
Zoo als boven gezegd is, de uitwatering kan niet beneden Sluis 7 gebragd worden. Absoluut gesproken kan het wèl, wanneer het perceel nader aan het Kanaal gelegen was, daar de laagste plaatsen 0.50 El boven het peil (beneden de sluis) liggen. Doch mogt UHgWGeb. het er op wagen om mij zoo uit te drukken, dan zal er zooveel verhang op de fossé de dècharge ontstaan, doordien U dan werken moet met een grondduiker onder de Aa, dat genoemde 0.50 e tijdens de werking tot op 0.25 e verminderen; en dit is in dezen aard van grond, (die minstens 0.50 e vereischt,) te min."

George van der Brugghen moet een flinke stap terug doen. Van zijn grootse plannen voor bevloeiing van alle Binderse velden blijft weinig over. Wat rest is een proefwetering met een grootte van 8 bunders. Hij laat de moed echter niet zakken en gaat meteen aan de slag om het gereduceerde plan ten uitvoer te brengen. Overigens blijkt uit de bevindingen van Reuvens dat er nu nog maar één aan- en afvoeroptie voor het water over is: water betrekken uit de Zuid-Willemsvaart en lozen op de Aa. Later wordt het gesteld alsof deze manier van werken gevolgd is omdat op deze manier het water van de Aa minder zuur wordt door het geloosde Maaswater. Die lozing is evenwel alleen door praktische beweegredenen ingegeven. Lozing op de Zuid-Willemsvaart was niet mogelijk omdat het niveau boven en onder sluis 7 te weinig van elkaar verschilde. Zo bleef lozing op de Aa als enige mogelijkheid over. In de eerder aan de orde gestelde memorie van George van der Brugghen[11] stelt deze dat het water uit de Zuid-Willemsvaart zeer vruchtbaarmakend is, hoewel het wel te lijden heeft van de wetering van de heer Chenoy die weer op de Zuid-Willemsvaart loost en van de vervening van de heer Van de Griend die Peelwater op de Zuid-Willemsvaart loost. Hiermee geeft Van der Brugghen impliciet aan dat zijn manier van werken heilzamer is voor de grondeigenaars benedenloops van het kanaal, dan de lozingen van Chenoy en Van de Griend.

De tijd na de beslissing tot het uitvoeren van een proefproject en de werkelijke uitvoering daarvan wordt gekenmerkt door drie factoren: de bemoeienissen van Reuvens met het project; het lobbyen om de concessie te krijgen; en als derde factor is er de grote haast die geboden is. Om met dit laatste te beginnen. Er is voor het jaar 1854 een aftapping van het kanaal gepland. Dat is natuurlijk een uitgelezen gelegenheid om werkzaamheden voor de aanleg van een duikersluis door de dijk van de Zuid-Willemsvaart uit te voeren.

Het eerste punt is merkwaardig. Een ingenieur van Rijkswaterstaat doet alsof de concessie in ieder geval af zal komen en laat Van der Brugghen al materiaal aanschaffen, terwijl de minister van Binnenlandse Zaken nog moet beslissen. In de periode dat Thorbecke het ministerie van Binnenlandse Zaken beheerde, was een concessie te verwachten, maar sinds 1853 was het conservatieve kabinet Van Hall aan het bewind, met op Binnenlandse Zaken Van Reenen. In deze periode van reactie op het kabinet Thorbecke is dat nog de vraag.

Reuvens vraagt Van der Brugghen nu reeds afspraken te maken met aannemer Leijten uit Helmond voor de aanvoer en verwerking van stenen en tras. Leijten zal dan later wel adviezen richtlijnen krijgen van Reuvens. Van der Brugghen moet aan Leijten wel vragen nog geen ruchtbaarheid aan de zaak te geven, omdat dat nu nog kwaad kan. Dit doet vermoeden dat Reuvens met zijn voortvarendheid buiten zijn boekje gaat[12]. In een brief aan George van der Brugghen van 14 april stelt Reuvens: *het maken van geheim nopens het request doelt overigens meer op ambtenaren of daaraan annexe, dan op particulieren*[13].

De tweede factor doet blijken dat George van der Brugghen, ondanks zijn al jarenlange isolement -na zijn ontslag uit het leger in 1839 leeft hij zeer teruggetrokken met zijn zus- nog een beroep kan doen op oude vrienden. De heer Onphal belooft als goede en oude vriend en kameraad de vinger aan de pols te houden[14].

De heer O. Staring, referendaris op het ministerie van Binnenlandse Zaken antwoordt op 21 april 1854 op een brief van George van der Brugghen en verklaart zich daarin bereid de belangen van Van der Brugghen naar vermogen te helpen bevorderen. Het rekest van Van der Brugghen is inmiddels voor advies naar de Commissaris des Konings in Noord-Brabant gezonden, met het verzoek om vóór 1 mei te reageren, zodat de adressant gebruik kan maken van de aanstaande aftapping van de Zuid-Willemsvaart. Staring waarschuwt er evenwel voor dat er in Noord-Brabant nogal wat verzet is tegen de irrigaties in verband met de gebrekkige afwatering. Zo'n verzet kan de regering voor een moeilijk dilemma plaatsen. Staring houdt dus een slag om de arm voor het geval het rekest afgewezen wordt[15].

De Commissaris des Konings in Noord-Brabant, die het ministerie van advies moet dienen, is de heer Borret die inmiddels door George van der Brugghen al is benaderd als oude vriend van de familie.

In zijn brief van 14 april geeft Reuvens aan Van der Brugghen het groene licht voor het ondernemen van de nodige stappen ter verkrijging van de concessie[16]. Deze gaat daarop onmiddellijk aan de slag. Hij schrijft naar de hoofdingenieur van Rijkswaterstaat in 's-Hertogenbosch H.F. Fijnje[17], die in zijn antwoord dezelfde vrees uitspreekt als Staring ten aanzien van de medewerking van andere grondeigenaren. Hij verklaart zich bereid om medewerking te verlenen om het plan te doen lukken, maar hij vreest dat het ontlasten van water op de Aa bezwaren kan opleveren, omdat daardoor de rivier meer water moet verwerken, waartegen belanghebbenden zich kunnen verzetten[18].

Op dezelfde dag dat Fijnje zijn antwoord aan Van der Brugghen schrijft, zendt de laatste brieven aan de heren Bots en Van den Dungen (burgemeester van Helmond) en aan jonkvrouwe De Maurissens. Deze brieven zijn bedoeld om een verklaring van geen bezwaar te krijgen van eigenaren van gronden stroomafwaarts van de Aa. In de brief aan jonkvrouwe de Maurissens wordt nader ingegaan op de brieven die in februari zijn gewisseld.

De reden waarom Van der Brugghen zolang niets heeft laten horen over zijn plannen voor een wetering is dat hij eerst wilde weten of het plan uitvoerbaar was. Na waterpassing door deskundigen blijkt dit niet het geval. Het kanaal beneden sluis 7, waar het gebruikte water gelost zou moeten worden ligt namelijk hoger dan de te bevloeien landen. Hij heeft nu een ander plan op kleinere schaal: een wetering voor ca 8 bunder op Binderen gevoed door de Zuid-Willemsvaart boven sluis 7 met lossing op de Aa. Jonkvrouwe de Maurissens kan haar weilanden nu niet bevloeien. Dit komt volgens Van der Brugghen voornamelijk omdat sluis 7 maar vijf voet verval heeft terwijl de andere sluizen er zeven hebben, zodat het water niet in het kanaal gelost kan worden[19].

Reeds de volgende dag geeft A.X.F. de Maurissens namens zijn zus goedkeuring voor de wetering[20].
Op diezelfde 20e april kan ingenieur Eyssell aan Reuvens melden dat het rekest van George van der Brugghen aan de hoofdingenieur is gezonden voor advies met het verzoek om het advies vóór 1 mei in te sturen, dit op verzoek van de heer Staring. Het lobbyen heeft dus succes. Bovendien heeft de heer Eyssell de voor Van der Brugghen verheugende mededeling dat de sluiting van de Zuid-Willemsvaart op verzoek van België is uitgesteld tot 1 juni. Dit betekent dat hij enigszins respijt krijgt bij de aanleg van de duiker[21].

De heer Borret reageert op 1 mei op de brief van Van der Brugghen en kan daarin zijn oude vriend melden dat hij het rapport van ambtenaren van waterstaat over George van der Brugghens rekest *tot het leggen van eenen Duiker in de Z.W.vaart tot bevloeying van eenige gronden onder Helmond* heeft ontvangen en dat het onderzoek van de zaak hem aanleiding heeft gegeven een gunstig advies te sturen aan de minister van Binnenlandse Zaken. Waarschijnlijk reeds binnen enige dagen kan Van der Brugghen de machtiging verwachten. Waterstaat heeft wel enkele *voorzieningen van voorzorg aangewezen welke als voorwaarden bij de magtiging zullen worden gevoegd, maar zij zijn niet van dien aard, dat zij bij UHgM eenige bedenkingen kunnen ontmoeten*[22].

En inderdaad, iedereen heeft keurig meegewerkt om Van der Brugghen zo snel mogelijk aan zijn concessie te helpen. Volgens een in het familiearchief Van der Brugghen aanwezige kaart dateert de concessie van 3 mei[23].

De werkzaamheden beginnen

Nu wordt het zaak om, met de concessie in de hand de werkzaamheden snel, maar ook zo goedkoop mogelijk, uit te voeren. Ook hierbij is Reuvens weer Van der Brugghens adviseur. Hij zal een tekening aan hoofdingnenieur Fijnje sturen, waardoor een aanmerkelijke besparing kan worden verkregen op dat wat men gewoon is te eisen aan de Zuid-Willemsvaart. Van der Brugghen zal toch een tekening nodig hebben om daarnaar te werken. Met het verkrijgen van de concessie zijn de werkzaamheden van Reuvens nog niet beëindigd. De concessie preciseert de duiker niet. Ook de werzaamheden aan de Aa -een buis onder de rivier voor de toevoer van water uit het kanaal en een bak voor het lozen van water op de rivier- is niet in de concessie begrepen. Uit de volgende brieven van Reuvens aan Van der Brugghen blijkt dat dit door Den Haag overgelaten wordt aan de Rijksinspecteur in de provincie. Ook blijkt dat Van der Brugghen er nog niet is met de door Reuvens in zijn brief van 22 maart geschatte onkosten. In een brief van 2 mei stelt deze laatste: *Wijders ... moet ik nog vragen, of UHgWGeb. een strook van het land kan aankoopen, dat onmiddellijk langs den weg gelegen is, (regts, gaande van het kanaal naar de hoeve) en wel van af het Kanaal tot de Aa toe? Ik spreek in de veronderstelling dat dit stuk niet aan UGgWGeb. toebehoort. Op deze wijze zal UHgWGeb. beterkoop werken, dan wanneer het slootje langs den weg voor fossé wordt ingerigt - daargelaten dat aan de zijde van het perceel bovenbedoeld zoowel als aan den weg eene ophooging voor kade nodig zijnde, door UHgWGeb. toch een arrangement moet getroffen worden voor deze verhooging indien het perceel niet aan UHgWGeb behoort.*

Ik raad UHgWGeb. aan, dat perceel aan te koopen of althans twaalf ellen breedte daarvan. Dit punt moet geregeld zijn ter bepaling van de plaats des duikers[24].

Op 9 mei kan Reuvens Van der Brugghen al berichten dat hij bij de heer Fijnje de nodige stappen heeft gedaan in verband met de duiker. Hij raadt Van der Brugghen aan om nu zelf aan de hoofdingenieur te schrijven om te bereiken dat de duiker zo goedkoop mogelijk mag worden aangelegd. Blijkbaar is er weer een tegenstelling tussen Reuvens' rol als persoonlijk adviseur van Van der Brugghen en zijn functie bij Rijkswaterstaat. Hij adviseert George van der Brugghen om in zijn brief aan de hoofdingenieur niet te spreken van het gebruik van steen of eikenhout, maar alleen van *zoo goedkoop mogelijk*. Ook stelt hij: *dat door mij een ontwerp ingezonden is, behoeft geen melding, en zal mij aangenamer zijn van niet en beter van de reussite der zaak*[25].

Op 22 mei gaat de heer Fijnje akkoord met de bouw van de duiker, hij moet een stenen hoofd krijgen en worden uitgevoerd met teertonnen. De aanwijzingen die de heer Fijnje aan de heer Reuvens geeft zijn wel heel precies. Zelfs de fabrikant voor de verglaasde buizen die nodig zijn voor de duiker wordt gegeven, D. Draaisma uit Deventer.

Na het geven van de toestemming verliest Rijkswaterstaat de bouw van de duiker niet uit het oog. Opzichter Van Mosseveld moet toezicht houden bij de bouw[26]. Uit deze brief blijkt ook dat Reuvens de hoop op een groter project niet wil laten zakken. Hij adviseert van der Brugghen de duiker zodanig te laten bouwen dat er later een tweede buis naastgelegd kan worden, hetgeen inhoudt dat dat de mond en de schuif van de duiker de daarvoor noodzakelijke capaciteit moeten hebben.

Nu de duiker dan eindelijk gebouwd kan worden komen in het archief Van der Brugghen de doeners aan het woord. George van der Brugghen heeft besloten om niet de door Reuvens geadviseerde Leijten aan te trekken, maar Van Diepenbeek uit Bergeijk. Op 5 juni zal hij Van der Brugghen bezoeken *om het werik te ordeneeren en de zaak werikstelig maaken te eerder omdat De Kanaal nu afgelaaten is. Zoo gaat het zeer gemakelijk om den Duiker te plaatsen*[27]. Vervolgens gaat Van Diepenbeek aan de slag. Hij onderzoekt de grond, maar moet melden dat de samenstelling van de bodem hem zodanig is tegengevallen, dat hij het werk niet kan uitvoeren voor de afgesproken prijs[28].

Op 7 juli is de duiker gereed. Die dag is er grote paniek. Van Mosseveld, de opzichter van Rijkswaterstaat, laat Van der Brugghen weten dat hij het sluisje heeft onderzocht na berichten dat het water doorliet. De schuif is *waarschijnlijk door een baldadige hand* gelicht. Van Mosseveld heeft de

schuif weer gedicht en de sluis laat nu geen water meer door. Omdat het kanaal tussen de sluizen 6 en 7 nu weer het goede waterpeil heeft, hoeft men niet te vrezen dat de schuif nog eens opengezet kan worden. Er zal echter wel nog een hardstenen deksteen op het metselwerk gemaakt moeten worden met daarop een toestel op de schuif te kunnen bedienen[29]. Veel geluk heeft Van der Brugghen niet met zijn onderneming. Is hij al eerder van zijn grootse plannen af moeten stappen, nu is het weer een *baldadige hand* die hem parten speelt. Uit in het archief aanwezig kwitanties van de firma's Alberts, Neefs en Verberne blijkt dat de deksteen met ijzerwerk plus een slot voor de afsluiting van het hefmechanisme inderdaad aangebracht zijn[30].

Met de bouw van de duiker is George van der Brugghen nog niet klaar met de werkzaamheden ten behoeve van de bevloeiing. Er is ook nog een bak nodig om het water te lozen op de Aa. Deze werkzaamheden waren natuurlijk niet zo urgent als de werkzaamheden aan het kanaal omdat die moesten gebeuren in de periode dat het kanaal afgetapt was. Waarschijnlijk heeft de uitvoering stil gelegen in verband met ziekte van George van der Brugghen. Op 20 juli schrijft Reuvens aan Van der Brugghen een brief waaruit blijkt dat deze laatste aan de beterende hand is, maar ook dat hij op 18 juni al ziek was. Dan ook pas stuurt Reuvens een tekening van de bak over de rivier[31]. Uit de omschrijving in de brief blijkt dat er dan ook pas toestemming is voor de aanleg van de bak[32]. Deze brief tekent het einde van de bemoeienissen van Reuvens met de plannen van Van der Brugghen. Reuvens is overgeplaatst naar Holland en zal binnenkort vertrekken.

Nieuwe percelen en problemen

In het najaar van 1854 begint het bevloeien van het eerste perceel en wordt dat perceel bezaaid met graszaad. Het resultaat is blijkbaar bevredigend, want in 1855 worden het tweede en derde perceel aangelegd[33].

Voordat daartoe kan worden overgegaan krijgt George van der Brugghen opnieuw een teleurstelling te verwerken. In het voorjaar van 1855 blijkt de buis onder de Aa verzakt en gebroken. Van Diepenbeek raadt Van der Brugghen daarop aan om de buis niet meer onder, maar over de rivier heen te leggen[34]. Dit is niet gebeurd want als de opzichter van Rijkswaterstaat Pommée in 1883 inlichtingen vraagt over de betreffende buis spreekt hij over een buis dóór de rivier[35]. Het zal ook moeilijk zijn geweest om het water over de rivier heen te leiden, omdat het dan opgemalen zou moeten worden. De buis is waarschijnlijk weer in de oude toestand hersteld en het tweede en derde perceel worden dat jaar in gebruik genomen.

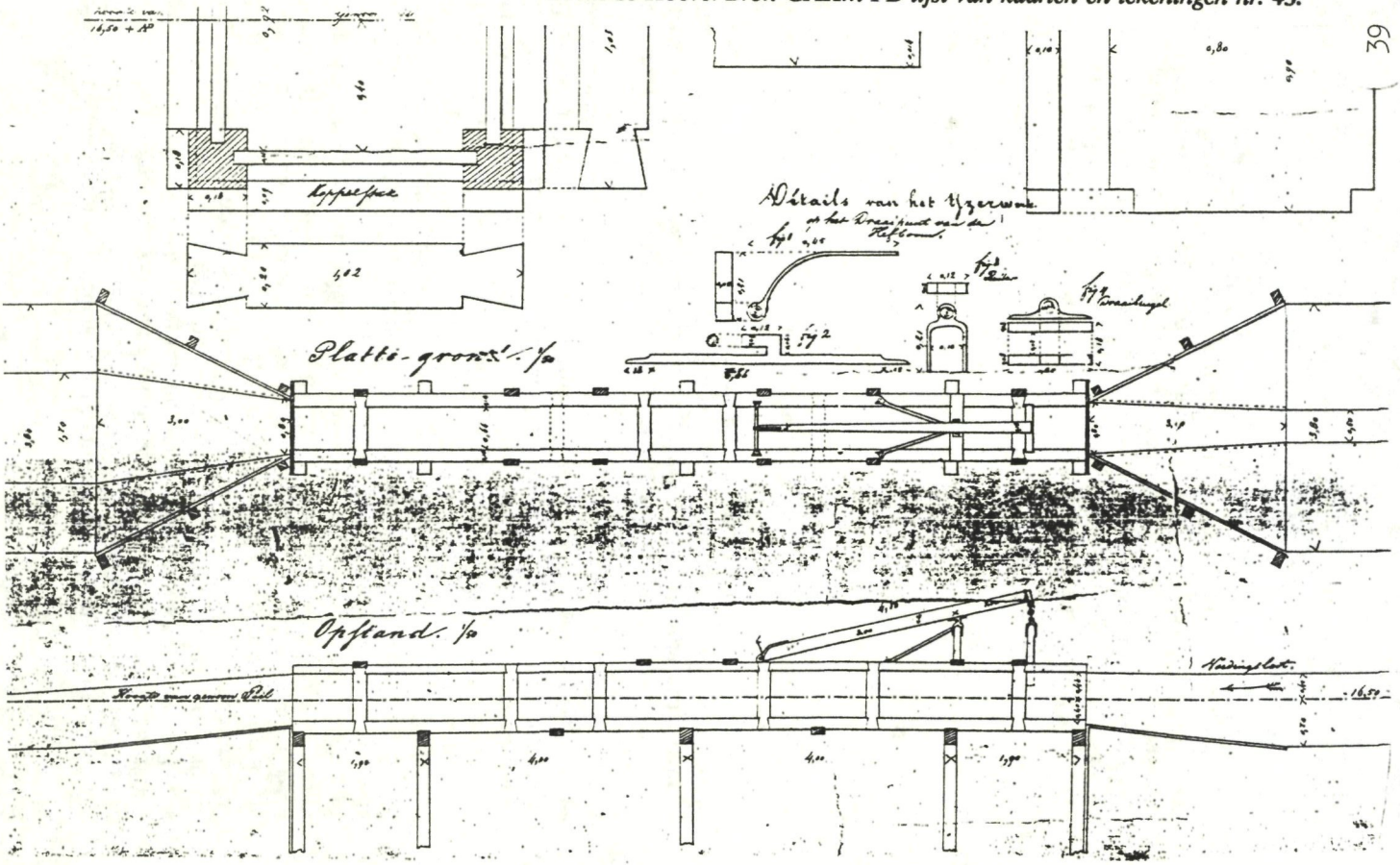

Ontwerptekening door L.A. Reuvens van de bak over de rivier de Aa bij de Binderse Hoeve. Bron GAHm FB lijst van kaarten en tekeningen nr. 43.

Nog is de ellende niet geleden. Op 17 januari 1856 schrijft Hoofdingenieur Rijsterborgt van Rijkswaterstaat aan George van der Brugghen dat de afgenomen doorlating van water uit de Zuid-Willemsvaart door de duiker geen gevolg is van verstopping van de buizen. Een nieuwe houten duiker is daarom niet nodig. Er is vuilnis opgehoopt in de ruimte vóór de buizen. Dit vuilnis kan opgeruimd worden op aanwijzing van opzichter Van Mosseveld. Van Rijsterborgt adviseert Van der Brugghen dit eerste te proberen, voordat hij overgaat tot de aanleg van een nieuwe duiker[36]. Uit het feit dat Van Mosseveld in de daaropvolgende maanden maart en april Van der Brugghen van advies dient voor de aanschaf van materialen voor een *te leggen gemetselde duiker* blijkt dat de bevindingen van Van Mosseveld niet erg positief zijn uitgevallen en dat alsnog wordt overgegaan tot de bouw van een nieuwe duiker[37].

Daarna zwijgen de archieven. Het is niet na te gaan of de bevloeiingen in de daaropvolgende jaren ook zijn doorgegaan. Dat de buis onder de Aa er in 1883 nog ligt blijkt uit de eerder aangehaalde brief van opzichter Pommée. Dit zegt evenwel niets over het al dan niet in gebruik zijn van de bevloeiingswerken.

De vraag blijft waarom een 70-jarige begint aan en project dat reeds voor de aanvang van de werkzaamheden teruggebracht is tot een proefwetering van zeer kleine omvang. Dat hij bovendien door blijft gaan ondanks alle tegenslagen. Men mag toch wel concluderen dat deze ontginningspoging, al is het geen totale mislukking, ook geen succes genoemd kan worden. De kosten waren niet gering. Het enthousiasme voor ontginningen bij de grootgrondbezitters moet groot zijn geweest.

Noten:

1. K. Dilling, De Peelstreek. Een Nederlandsch gebied voor landverhuizing en voedselproductie (Wageningen [± 1920]); J.C.M. Klaver, Ontginningen in de Peel. Verslag van een onderzoek naar de ontginningsgeschiedenis van de Peel en de rol van de Nederlandse Heidemaatschappij daarin (Nijmegen 1979) Typoscript; P. Hollenberg en C.E.H.M. Peters Ontginningen in de Noordbrabantse Peel in de 19e eeuw (Tilburg 1980).

2. Het nummer van de concessie is "136, 3a Afdeeling A", GA Helmond, Lijst van archiefbescheiden aangetroffen in het archief van de familie Van der Brugghen van Croy uit de periode na 1873, inv. nr. 24. GA Helmond wordt verder aangehaald als GAHm. Het archief wordt verder aangehaald als Croy na 1873.

3. Archieven van de Hoofdingenieur-Directeur Rijkswaterstaat, 1811-1916. Eerder aanwezig in het Rijksarchief Noord-Brabant te 's-Hertogenbosch, overgedragen aan Rijkswaterstaat.

4. P. Hollenberg en C.E.H.M. Peters Ontginningen 41-44; 54-56; 91-92.

5. P. Hollenberg en C.E.H.M. Peters, Ontginningen 92.

6. Memorie van [George T.T.A. van der Brugghen] betreffende de resultaten van de aanleg van het duikersluisje, [1855], GAHm, Archief van de familie Van der Brugghen van Croy, inv. nr. 684. Dit archief zal verder worden aangehaald als FB.

7. Brief van J. Hendrikx aan G.T.T.A. van der Brugghen, 11-2-1854, GAHm, FB, inv. nr. 669.

8. Brieven van A.X.F. de Maurissens aan G.T.T.A. van der Brugghen, 12 en 15-2-1854, GAHm, FB, inv. nr. 668.

9. Brief van L.A. Reuvens aan G.T.T.A. van der Brugghen, 1-3-1854, GAHm, FB, inv. nr. 682.

10. Brief van L.A. Reuvens aan G.T.T.A. van der Brugghen, 22-3-1854, GAHm, FB, inv. nr. 682.

11. Memorie van [G.T.T.A. van der Brugghen] betreffende de resultaten van de aanleg van het duikersluisje, [1855], GAHm, FB, inv. nr. 684.

12. Brief van L.A. Reuvens aan G.T.T.A. van der Brugghen, 29-3-1854, GAHm, FB, inv. nr. 682.

13. Brief van L.A. Reuvens aan G.T.T.A. van der Brugghen, 14-4-z.j., GAHm, FB, inv. nr. 682.

14. Brief van NN van Onphal aan G.T.T.A. van der Brugghen, 24-4-1854, GAHm, FB, inv. nr. 673.

15. Brief van O. Staring aan G.T.T.A. van der Brugghen, 21-41854, GAHm, FB, inv. nr. 672.

16. Brief van L.A. Reuvens aan G.T.T.A. van der Brugghen, 14-4-z.j., GAHm, FB, inv. nr. 682.

17. Deze hoofdinspecteur wordt door Hollenberg en Peters in hun werk Ontginningen consequent H.F. Fijnge genoemd.

18. Brief van H.F. Fijnje aan G.T.T.A. van der Brugghen, 19-4-1854, GAHm, FB, inv. nr. 671.

19. Conceptbrieven van G.T.T.A. van der Brugghen aan diverse personen, 19-4-1854, GAHm, FB, inv. nr. 667.

20. Brief van A.X.F. de Maurissens aan G.T.T.A. van der Brugghen, 20-4-1854, GAHm, FB, inv. nr. 668.

21. Brief van J.C. Eyssell aan L.A. Reuvens, 20-4-1854, GAHm, FB, inv. nr. 682.

22. Brief van NN Borret aan G.T.T.A. van der Brugghen, 1-5-1854, GAHm, FB, inv. nr. 675.

23. Op deze kaart staat wel een verkeerd jaar: concessie 3 mei 1853; Algemeen plan van den aanleg der vloeiweiden, [1854], GAHm, FB Lijst van kaarten en tekeningen, nr. 19.

24. Brief van L.A. Reuvens aan G.T.T.A. van der Brugghen, 2-5-1854, GAHm, FB, inv. nr. 682.

25. Brief van L.A. Reuvens aan G.T.T.A. van der Brugghen, 9-5-1854, GAHm, FB, inv. nr. 682.

26. Brief van L.A. Reuvens aan G.T.T.A. van der Brugghen, 31-5-1854, GAHm, FB, inv. nr. 682.

27. Brief van F. van Diepenbeek aan G.T.T.A. van der Brugghen, GAHm, FB, inv. nr. 687.

28. Brief van F. van Diepenbeek aan G.T.T.A. van der Brugghen, z.d., GAHm, FB, inv. nr. 687.

29. Brief van J.F. van Mosseveld aan G.T.T.A. van der Brugghen, GAHm, FB, inv. nr. 679.

30. Kwitanties voor G.T.T.A. van der Brugghen, GAHm, FB, inv. nr. 683.

31. Ontwerptekening van een bak over de rivier de Aa bij de Bindersche hoeve, GAHm, FB Lijst van kaarten en tekeningen, nr. 48.

32. Brief van L.A. Reuvens aan G.T.T.A. van der Brugghen, GAHm, FB, inv. nr. 682.

33. Memorie van [G.T.T.A. van der Brugghen], z.d., GAHm, FB, inv. nr. 684.

34. Brief van F. van Diepenbeek aan G.T.T.A. van der Brugghen, 6-5-1855, GAHm, FB, inv. nr. 678.

35. Brief van J.H. Pommée aan de burgemeester van Stiphout, 12-12-1883, GAHm, Croy na 1873, inv. nr. 24.

36. Brief van NN Rijsterborgt aan G.T.T.A. van der Brugghen, 17-1-1856, GAHm, FB, inv. nr. 681.

37. Brieven van J.F. van Mosseveld aan G.T.T.A. van der Brugghen, 31-3-1856 en 3-4-1856, GAHm, FB, inv. nr. 679.

GRASDUINEN IN HET ARCHIEF VAN KASTEEL CROY

J.M. van Kessel

Begin dit jaar kwam de inventarisatie van het archief van kasteel Croy (gemeente Aarle Rixtel) gereed. Aarle-Rixtel bestond in het verleden uit een conglomeraat van kastelen. Kasteel en landgoed Croy behoorde tot de heerlijkheid Stiphout, grenzend aan de Helmondse Warande en de Goorloop. De privileges van de heren van Croy bestonden uit het jachtrecht, het vogelrecht en het benoemingsrecht van het plaatselijk bestuur (de schepenen).

De naam Croy duidt op verwantschap met een machtige Bourgondische familie Croy in Noord-Frankrijk. De familie Croy had bezittingen in België en hiervan heeft het gemeentekrediet een luxe platenatlas uitgebracht (Album de Croy, 4 delen). Hierop komen kasteel of buitenverblijf Croy bij Aarle-Rixtel niet voor. De enige verwijzing in de Belgische archieven is naar bezittingen onder de naam Ghoor.

Dit archief lag enige tijd op het Rijksarchief te Mons Wallonië. Inmiddels is het door de familie weer terug gevorderd.

Een Duitste tak van de familie Croy heeft nog een landgoed en paardenfokkerij in Münsterland, bij Dülmen.

In de plaatselijke historie heeft een procedure voor de Raad van Brabant het meeste stof doen opwaaien. De eigenaar van het kasteel Croy omstreeks 1735 was baron De Lucke. Hij terroriseerde de bevolking van Stiphout en dat leidde tot een opstand. De schout (die door de kasteelheer was benoemd !) sloot de baron op in de gevangenistoren van het kasteel.

Er diende een strafproces, (dossier crimineel 200) en een civiel proces (dossier 3945, Stiphout) voor de Raad van Brabant. Beide dossiers zijn te vinden in het rijksarchief in Den Bosch. Het resultaat van de procedrue: De schout werd uit Brabant verbannen en de baron vrijgelaten.

Enige jaren na dit voorval kwam het kasteel met landgoed in het bezit van de familie Van der Brugghen die afkomstig was uit de grensstreek Nijmegen/Kleef. Het landgoed werd aanzienlijk uitgebreid, en bij die gelegenheid afgepaald en opgemeten door een beëdigd landmeter. Het grondgebied omvatte delen van de tegenwoordige gemeenten Helmond (Binderen), Nuenen, Mierlo en Aarle-Rixtel.

Het deel van het archief van kasteel Croy dat ter inzage is bij het gemeentearchief, is gevormd door en genoemd naar de laaste eigenaars/bewoners, de familie Van der Brugghen.

De freule Van der Brugghen overleed in 1873 aan kanker en liet geen kinderen na. Kort voor haar door is zij Rooms-Katholiek geworden, wat tot enige beroering onder haar protestante familie leidde.

In haar testamenten (ze liet vele versies door de notaris opstellen) vermaakte de freule het kasteel met landgoed aan twintig oude mannen en vrouwen uit Stiphout en tien uit Aarle-Rixtel. Dit onder de vlag van

"geloof, hoop en liefde." Het burgerlijk armbestuur van Stiphout zou het kasteel als bejaardenoord gaan exploiteren. Verschillende kloosterorden, waaronder de zusters van liefde, verzorgden de bejaarden.
Een bekende Van der Brugghen uit Nijmegen bracht het tot minister van onderwijs, bracht de eerste lager-onderwijswet tot stand, was president van de Rechtbank in Nijmegen en zou een felle strijd voeren voor de ontmanteling van de Nijmeegse vestingwallen.
In de jaren na 1873 hield een Stichting Geloof Hoop en Liefde het Kasteel in stand. In de loop der jaren werd veel grond van het landgoed verkocht of in onderhoud gegeven via de Heidemaatschappij.
In 1989 tenslotte zorgde de komst van de computerfirma T & T naar het kasteel voor veel beroering. Het kasteel, poortgebouw en de langgevelboerderij tegenover het poortebouw staan immers op de rijksmomumentenlijst. Heel wat bomen binnen de grachten sneuvelden en de restauratie werd van binnen en van buiten voortvarend aangepakt...
De inboedel van het kasteel ten tijde van het overlijden van de freule staat beschreven in de lijst van beschermde monumenten. Vrijwel de gehele inboedel is uit het kasteel verdwenen of verkocht. Een klein deel van de meubels ligt nog opgeslagen bij het verhuisbedrijf Versfelt in Eindhoven.
Vooral over beheer en onderhoud van het landgoed, maar ook over vele andere zaken, kunnen in het nu in Helmond ontsloten archief "Van der Brugghen-Croy" veel gegevens gevonden worden.

(Met dank aan het Gemeente Archief Helmond en de Stichting Klankbord te Aarle-Rixtel.)

REACTIES EN AANVULLINGEN

WESSELMAN

In enkele van onze vorige nummers zijn een paar fouten geslopen.

In het artikel "De naam Wesselman van Helmond verdwenen ?" in nr. 4 van de jaargang 1989 moet in de tweede alinea van pagina 34 worden gelezen : "Ik neem de draad dan op bij de jongste broer(..), Emile Adriaan Pieter (..)." Lees daar dus "broer" en niet "zoon".

T.L.Korporaal.

Ook van M. J. Biemond-Kam uit Voorschoten kregen wij weer een reactie op dit artikel. Zij ontdekte dezelfde fout en schreef o.a. :"Emile was de zoon van Adriaan Pieter W.v.H. en Emilie Suzanne Maria de Beaufort. Carel Frederik was zijn oudere broer (geboren 1859 en overleden 1918), die zoals u schrijft alleen twee dochters naliet. Deze Emile die door de oudere Helmonders zeker nog wel gekend is, had oorspronkelijk de namen Adriaan Pieter gekregen. Maar toen zijn moeder kort na zijn geboorte stierf, kreeg zijn vader het bij de burgerlijke stand voor elkaar om de naam Emile (naar de moeder) eraan toe te voegen."
"Emile zelf heeft mij dit verteld. Hij was door een min gezoogd en als wij zijn "minnebroer" op straat ontmoetten, werd een joviale groet gewisseld en de Heer Emile zei ons dan: "Dat was mijn minnebroer." Wij, dat waren dan zijn dochter Reiniera en ik, wandelden en fietsten vaak met hem." Mevrouw Biemond-Kam meldt tenslotte nog, dat het 'rode boekje' voor zover haar bekend, geen enkele fout bevat.

CORNELIS COSTIUS

Door een fout onzerzijds is in het artikel van J. W. Hagen over "Cornelis Costius over zeden en gewoonten in Helmond (1658)." een bladzijde weggevallen. De strekking van het verhaal zal daardoor velen onduidelijk zijn overgekomen. Omdat het ons aan ruimte ontbreekt om het volledige artikel alsnog af te drukken, geeft de redactie hierbij de ontbrekende pagina, met excuses aan de schrijver. Gelieve in genoemd artikel in het december-nummer de elders afgedrukte bladzijde tussen te voegen op pagina 17.

'tgeheele jaer door, uitgenomen dese papen vasten, alle sondagen van dat de sonne opgaet tot 9. ende 10. uijren des voormiddaegs op de marckt met runt, schapen ende verckenvleesch, ende sulckx dicht voor de kercke onder den blauwen hemel of eenige luijven, op tafelen diese als tot spot ende spijt vande gereformeerde op de kerckhof ende in 'tportael vande kercke vol bloet ende slijm als ten toone stellen ofte nederwerpen.

In de vroegste tijden werd in Helmond weekmarkt gehouden op dinsdag. Omdat ook andere plaatsen in de Meierij dat deden was de wekelijkse marktdag in 1538 van dinsdag naar zaterdag verzet. Viel er echter een feestdag op zaterdag, dan was er die dag geen markt. Sinds 1544 mocht men in zulke gevallen uitwijken naar de vrijdag[4]. Dat verzetten van marktdagen wegens paapse heiligedagen was de protestanten van Helmond een dorn in het oog. Op 2 januari 1652 wilden de protestantse schepenen dan ook vastgelegd hebben zaterdags te markten "'t sij ofte het Heijlichdach was ofte niet". Volgens Frenken moeten de dekenen zich daar later mee akkoord verklaard hebben[5].
Wanneer precies wordt niet vermeld, maar uit de klachten van Costius blijkt duidelijk, dat men voorlopig gewoon doorgegaan is met het verleggen van marktdagen.
Bovendien werden er het hele jaar door zondagsmorgens markten gehouden en dat wel op een voor de protestanten bijzonder hinderlijke manier, vlak bij de kerk. In de oude stadskeuren was op het markten "naedat men lestmael des sondaechs ende des Heijligendaechs ter hoogmissen heeft geluijt" een boete gesteld. Die keuren dateren van voor de Reformatie. Op 11 november 1649 was 'hoogmissen' door de substituut-secretaris J. Wouters doorgestreept en vervangen door 'predicatie'[6]. Menige marktkraamster of -kramer zal echter een toontje extra hebben bijgezet om de verkondiging van het Woord in de nieuwe versie onverstaanbaar te maken.
Dat er inderdaad ook kramen op de markt stonden

DE KEERZIJDE VAN DE MEDAILLE

Op voornoemd artikel van J.W. Hagen ontving de redactie de volgende reactie van ons lid Jan Zeeuwen: "het artikel behandelt de gedragingen (lees: misdragingen) van een Brabantse gemeenschap medio 17e eeuw, zoals gezien door de bril van Helmonds eerste dominee Cornelius Costius.

Het oordeel van Costius is, hoewel op veel plaatsen terecht, vaak onnodig kwetsend en grievend en overdreven. Bovendien het oordeel van een man, die zich bijzonder misdroeg tegenover onze mensen, en zijn eigen protestante mede-broeders.

Een bijzonder aanvechtbare mening dus. Om over deze zaak een 'andere' mening te lezen, verwijst Jan Zeeuwen naar het boek van de katholieke priester-historicus A.M. Frenken: "Helmond in het verleden".

De pagina's 127 t.m. 132 zullen ongetwijfeld uw blik verruimen.

****

DE VLASBLOEM X

De gemeentelijke archiefdienst heeft eind vorig jaar haar tiende Vlasbloem, Historisch jaarboek voor Helmond, uit laten komen. Hoewel de keuze van onderwerpen nog altijd willekeurig lijkt, bewijst de inhoud dat De Vlasbloem volgroeid begint te worden. Met name het onderzoek van H. Beijers en P. Koolen naar "Huizen in de Veestraat", laat zien dat de regio genoeg interessant materiaal bezit om gedegen onderzoek te doen, dat nieuwe gegevens aan het licht brengt.

De Vlasbloem begint zoals gebruikelijk met een kroniek van Helmond over het jaar 1988. Opnieuw is de keuze arbitrair en zeer op gemeente-politiek gericht. Ook de foto's laten opnieuw vrijwel uitsluitend bobo's zien. Je kunt je afvragen of de lezer die door het jaar niet al genoeg tegenkomt in krant en radio. Anders ligt dat met het overzicht van literatuur over Helmond. Daar kan de leek snel kijken wat hem of haar wellicht nog ontgaan is of verdere lezing verdient.

Deze Vlasbloem begint met een onderzoek van G. van Bussel naar de verwerving van Helmond door Hendrik I van Brabant en de stichting van de stad. Van Bussel legt de nadruk op die stichting als onderdeel van de machtspolitiek van Hendrik I, die de positie van Brabant, tussen Holland en Gelre in, trachtte te versterken. Van Bussel sluit daarmee min of meer aan op het artikel van Croenen in Vlasbloem 9. Maar ook Van Bussel moet concluderen dat "De ochtendstond van Helmond geen mond heeft, ze vertelt niet hoe de werkelijke gang van zaken geweest is, hoe graag we dat ook zouden willen..."

Verder bevat deze Vlasbloem een bijdrage van H. Roosenboom over "Scholen en schoolmeesters in Helmond vóór en na de vrede van Münster" en een artikel van A. van Kempen over "De ontginnings-pleidooien en tiendenaankopen van C.F. Wesselman. T. Korporaal schreef een monografie over Georg Wilhelm Kaulen, die aan de Zuid-Willemsvaart een roodververij begon met steun van de Maatschappij van Welstand. Kaulen ging samenwerken met Carp, die zich later zelfstandig maakte. Het artikel laat zien hoe medio negentiende eeuw kerk en kapitaal hand in hand gingen. B. Beenakkers-Heeren tenslotte, stelt zich de vraag of Jac Heeren inderdaad een geboren geschiedschrijver was. Zij concludeert dat hij inderdaad een geschiedschrijver 'van de oude school' was, maar daarnaast voornamelijk onderwijzer, die bronnen ontsloot, kennis overdroeg en een groot publiek voor geschiedenis wist te interesseren.

Een recensie van een aantal boeken en artikelen completeert deze Vlasbloem. Het Helmondse gemeente-archief bewijst met deze tiende uitgave dat een handzaam jaarboek zeker de kosten die daarvoor gemaakt worden waard is. Eenieder met interesse in de plaatselijke geschiedschrijving kan ook in dit jaarboek weer tenminste één onderwerp naar zijn of haar gading vinden. De Vlasbloem is te koop bij de Helmondse boekhandels en bij het gemeente-archief aan de Molenstraat. G.v.N.

VAKANTIE

Als u dit blad ontvangt, is het weer zo ver. Uw redaktie gaat op vakantie. Enkele weken fijn relaxen en dan in oktober met frisse moed aan nummer 3 van ons blad werken.

Maar in juli of augustus lekker uitrusten. Of u nu weggaat, strand-Bakel verkiest of in Helmond blijft, wij wensen u gezellige dagen.

Misschien op het terras van Grotel's Hof met een vorstelijk Abdij-biertje, op de 'Keu' in Düsseldorf met een glas Liebfraumilch of mogelijk op een Franse camping met een fles Chateau-Neuf-du-Pape, hoofdzaak is: Vermaakt u zich.

Dat kan ook best zonder dranken; met een slagroompunt in uw eigen tuin of een Haags Hopje in de Residentie bijvoorbeeld.

In elk geval: veel zon van de mensen van 'Helmonds Heem'.

Tot oktober. *De redaktie*

****

"Singing in the rain....."
zelfs als het eens een
vakantie-middag regent..!

GAAT UW KRANT WEL OF NIET MEE OP VAKANTIE?

Gaat u in binnen- of buitenland met vakantie en wilt u uw eigen dagblad niet missen? Laat dan de krant op uw vakantie-adres bezorgen. Tijdelijk stopzetten van de bezorging kan ook.

Vul in beide gevallen de bon in. Denk er echter wel aan dat een regelmatige postverzorging juist in het buitenland nog wel eens te wensen overlaat.

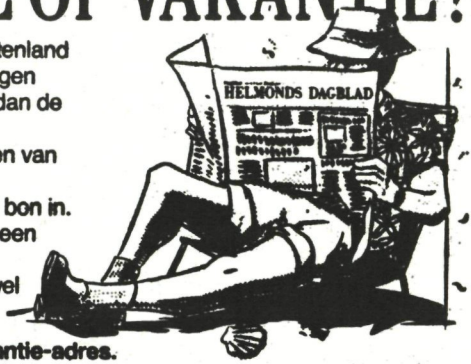

U wilt uw krant op uw vakantie-adres.
Wij zorgen voor de postverzending. De enige kosten voor u zijn de portokosten (u ontvangt echter wel de posteditie).

- Portokosten voor Nederland en België maximaal **1 maand gratis**, daarna F 0,50 per dag. Portokosten voor Europa: per luchtpost f 4.50 dag, per gewone post f 4.– er dag.
- U gelieve de portokosten gelijktijdig met deze bon d.m.v. een bijgesloten betaalcheque of girobetaalkaart aan ons te voldoen. Denk aan uw pasnummer.
- Voor nazending dient u met een minimum van zes aaneengesloten dagen rekening te houden.
- Op uw huisadres wordt tijdens de periode van nazending de bezorging stopgezet.

REEDS MÉÉR DAN EEN EEUW!

DRUKKERS SINDS 1872

DE REIJDT-SIMONS BV

DRUKKERIJ **KANTOORVAKHANDEL**

KROMME STEENWEG 35 · HELMOND
TELEFOON 04920-22330